

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Opera

Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus

[Venedig], 4. Apr. 1497

[Liber sextus]

[urn:nbn:de:bsz:31-300412](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-300412)

DIVINARVM INSTITVTIONVM

& insultauerint etiã deo supbius: eiusq; nomē æternū uestigijs suis subiecerint ipse nefa-
neq; calcādū. Propterea uēdicaturū se eos celeriter pollicet & exterminaturū bestias ma-
las de terra. Sed idē quis populi sui uexatiōes: & hic p̄nti soleat uēdicare: tñ iubet nos ex-
pectare patienter illū cælestis iudiciū diē. quo ip̄e p̄ suis quēq; meritis: aut honorat aut
puniat. Quapp nō sp̄ent sacrilegæ aīæ cōreptos: & multos fore quos sic obterūt. Ve-
niet rabiosis & uoracibus lupis merces sua: q; iustas & simplices aīas nullis facinoribus
admissis excruciauerit. Nos tātumō laborem: ut ab hoibus nihil aliud in nob̄ nisi sola iu-
stitia p̄uīat. Dem̄ operā totis uirib; ut mereāur a deo simul & ultionē passiōis & p̄miū
Lactantiū Firmiani diuinarum institutionum aduersus gentes de uero cultu ad Consta-
tinum imperatorem liber sextus.

Quod innocentia uerissimus dei cultus est: quam rem carnalis homo corpori dedi-
tus nescit. Capitulum primum

Q Vod erat officium suscepti muneris diuino spiritu instruente: a sus-
fragate ipsa ueritate cōpleuimus. Cuius asserēdæ atq; illustrādæ cā-
mibi & sciam & fidē ipse dominus noster iposuit: sine quo nec sciri
q; p̄t nec explicari. Venio nūc ad ipsū qd̄ est sūmū opis huius: &
maximū: ut doceā quo ritu: quoue sacrificio deū coli oporteat. Id. n.
ē hoīs offm̄: i eo q; sūma rerū: & oīs beatæ uitæ rō cōsistit qñ qd̄ p̄-
pterea facti & ispirati ab eo sumus: nō ut cælū uideremus & solē qd̄

Anaxago Anaxagoras putauit Sed ut artificē solis & cæli deū pura & integra mente coleremus
ras Quāuis at̄ precedentibus libris p̄ ingenii mediocritate defēderim ueritatē tamē ex ri-
tu quoq; ip̄so eluere uel maxime p̄t. Nihil. n. sancta & singularis illa maiestas aliud
ab hoīe desiderat: q̄ solā inocētā: q; si q̄s obtulerit dō: satis pie religioseq; litauit. Hoīes
at̄ neglecta iustitia: cū sint oībus flagitijs ac sceleribus inq̄nati: religiosos se putāt: si tē-
pla ac aras hostiarū sanguine cruentauerint: si foco adorauerint: ac ueteris uni pfusiōe
madefecerint. Quinetiā sacras dapes apparāt: & exquisitas epulas quasi aliqd̄ idē habi-
turi offerūt. Quicqd̄ aspectu earū: q; qd̄ dō: e aut odore percipiū ē: & hæc grata esse dijs
suis nō ex aliqua diuinitatis ratione: quā nesciūt: sed ex suis cupiditatibus iudicāt: nec
intelligūt terrenis opibus deū nō idigere. Nihil. n. sapiūt nisi terrā: bonaq; & mala soli
corporis uoluptate p̄pendūt. Huius arbitrio ut religionē ponderāt sic totius uitæ suæ ac-
ta disponūt. Et quoniā se semel a cæli cōteplatiōe auerterūt: sensumq; illū cælestē cor-
pori mācipauerunt: libidinibus frena p̄mittunt: tãq; secū ablaturi uoluptatē: quā mo-
mētis oībus cape festinant: cum aīus ministerio corporis: nō corpus ministerio animi uti
debeat. Idē maximum iudicant opes: quasi bonis artibus assequi nō p̄nt: malis assequū-
tur: fraudant: rapiunt: spoliant: insidiant: abiurat. Nihil deniq; moderati aut p̄si habēt
d̄m̄ nō auro corruscēt: argēto: gēmis: uestibus fulgeant: auidissimo uentri opes inge-
rant: stipati familiarum gregibus p̄ domitum populū semp̄ incedant. Sic addicti & ser-
uītes uoluptatibus: uim uigorēq; mētis extinguunt: & cum uiuere se maxie putant: ad
mortem concitatissime properant. Nam sicut in secūdo libro docuimus: cæli ratio in
aīo terre autē in corpore est: quia bona negligunt animi corporis appetunt: i tenebris
ac morte uersant: quæ sunt terræ atq; corporis: quia uita & lumē de cælo ē: cuius quo-
niam exptes sunt corpori seruiēdo: lōge absunt ab intellectu rerū diuinarum. Eadē mi-
seros ubiq; cæcitas premit sicut qui sit uerus deus ita q; sit uerus cultori ignorant.

Quod deus nec esurit: nec sitit: nec in tenebris est: ut ei oporteat hostias immolari:
aut uina offerri: uel lumina. Et quare hæc offerant dijs gentium quæ fidem rectam

LIBER SEXTVS

& ueram innocentiam offerre nesciunt: i quibus consistit dei cultus. Et q̄ intra omnia
quæ ad cultum dei pertinent: præstantissimum est homines ad ueritatem & iusticiam
erudire. Et quare nolit ab elementis incipere.

Ca. ii.

Erratum
primum

Actât igit̄ opimas & pigues hostias deo: quasi esurienti: p̄fundunt uina tēq̄ sicie
m ri accedūt lumina uelut i tenebris agēti. Q d' si suspicari aut p̄cipe aio possēt q̄
sunt bona illa cælestia: quorū magnitudinē terreno adhuc corpore obuoluti sen
su cape nō possumus: iā secū his officiis inanibus stultissimos eē cognoscāt: uel si cæle
ste lumen qd' dicimus solē cōtēplari uelint: iam q̄ nō indigēat lucernis eorū deus: q̄ ip
se in usum hoīs tā cādīdā lucē dedit: & tamē cū in tam paruo circulo: q̄ p̄pter longinq̄
tatē nō āplius q̄ hūani capitis uideat h̄e mēsurā: tantū sit fulgoris: ut eū mortaliū lumi
nū acies nō queat cōtueri: & si paulisp̄ itēderis oculos: caligo ac tenebræ consequantur.
Quid tandem luminis: quid claritatis apud ipsū deū: penes quē nulla uox ē: eē arbitre
mur: q̄ hāc ipsā lucē sic moderatus ē: ut neque nimio fulgorē: neq̄ calq̄ uehemēti noce
ret aiāntibus: tāūq̄ istarū rerū dedit eis: quātū mortalia corpora pati possūt: aut frugū
maturitas postulare. Nō igit̄ mētis suæ cōpos putādus ē q̄ auctori & datori luminis:
cādelarū ac cerarū lumē offert p̄ munere. Aliud uero ille a nobis exigit lumē: & quidē
nō fumidū: sed (ut ait poeta) liq̄dum atq̄ clarū: mētis scilicet. Propter qd' a poetis pha
netes nūcupat: qd' exhibēt nō pōt nisi q̄ deū agnouerit. Illotū at̄ dīi q̄ terreni sūt egēt
luminibus: ne in tenebris sint quorū cultores quia cæleste nihil sapiūt: et religiōes q̄bus
deseruiunt: ad terram reuocant. In ea enim lumine opus est: quia ratio eius & naturate
nebrosa est. Itaq̄ diis nō cælestē sensum: sed humanū potius attribuunt. Ideoq̄ illis ne
cessaria & grata credūt eē quæ nobis: quibus aut esuriētibus opus est cibo: aut siciēti
bus potu: aut ueste algētibus: aut cum sol decesserit: lumine ut uideat possumus. Nullis
igit̄ ex rebus tā p̄bari & intelligi pōt deos ipsos cū aliquādo uinxerit: mortuos eē q̄ ex
ipso ritu: qui est torus et terra. Quid enim cælestis i se boni pōt habere pecudum sāguis
effusus: quo aras inquināt: nisi forte deo existimant eo uesci qd' homines aspernantur
attingere. Et quisquis illis hanc saginam præstiterit: quanuis ille grafator: adulter: ue
nificus: paricida sit: beatus ac fœlis erit. Hunc diligunt: hunc tuentur: huic omnia op
tauerit: præstant. Merito ergo Perlius huiuscemodi supersticiones suo more deridet. Prelius

Qua tu inquit mercede deorum
Emeris auriculas pulmōe & lactib⁹ unctis: Sentiebat uidelicet nō carne opus eē ad pla
candā cælestē maiestātē: sed mēte sancta: & iusto animo: & pectore (ut ipse ait) qd' na
turali sit hōestate generosum. Hæc ē religio cælestis: nō quæ cōstat ex rebus corruptis
sed uirtutibus ai q̄ oriē e cælo. Hic uerus cultus ē: i quo mēs colētis seipsā deo imacu
latā uictimā sistit. Id ipsum quō cōsequēdū: quō præstādū sit: docebit huius libri dispu
tatio: nihil. n. tā præclarū: hominiq̄ cōueniēs pōt eē: q̄ erudire hoies ad iusticiam. Apud
Ciceronē Catullus i Hortētio philosophiā rebus oibus præferēs: male se dicit uel unū
paruū de officio libellū: q̄ lōgam orationē p̄ seditioso hoīe Cornelio. Quæ sententiā nō
utiq̄ Catulli: qui fortasse illud nō dixit: sed Ciceronis est putāda: qui scripsit credo ut li
bellos quos de officiis erat scripturus cōmēdaret: in quibus ipsius nihil esse testat̄ in oī
philosophia melius & fructuosius: q̄ præcepta uitæ dare. Quod si hoc illi faciunt: qui
bus nō est ueritas cognita quanto magis nos facere debemus: qui a deo eruditi & illu
minati: possumus uera præcipere: nec tñ sic docebimus: ut quasi prima uirtutis elemē
ta tradamus: qd' est infimū. Sed tanq̄ docendum suscipimus eum: qui apud illos iam
p̄fectus uideat. Manentibus enim præceptis eorum: quæ solent ad p̄bitatem recte da

DIVINARVM INSTITVTIONVM

re ignota illis superstruemus ad perficiendam cōsumandamq; iustitiam: quam non tenent. Ea uero quæ possunt cum illis eē communia: pretermittam: nequid ab his uideat mutuari: quorum errores coarguere atq; aperire decreuerim.

De duabus uis: quarū altera uirtutū: altera uitiorū ē: q̄ i lra pythagorica figurant & fidelius tractant a christianis q̄ a philosophis: & de duobus ducibus uiarū. Cap. iii.

Væ sunt uia p̄ quas humanā uitā p̄gredi necesse ē. s. una quæ in celum ferat. Altera quæ ad inferos deprimat: quas & poetæ i carminibus: & philosophi i disputationibus suis induxerūt. Et quidē alteram uirtutū eē uoluerūt: alteram uitiorū: eāq; quæ sit assignata uirtutibus: primō aditu esse arduam & confragosam: i qua si q̄s difficultate supata in sūmū eius euaserit: habere eum de cetero planū iter: amcēnū q; cāpū: & oēs laborū suorū cape fructus uberes atq; iucūdos. Quos at̄ primū aditū difficultas deterruerit: oēs in eā uitiorū uia labi atq; deflectere: quæ primo igressu sit quasi amcēna: multoq; tristior. Deinde cū in eā paulo ulterius p̄cesserint: amcēnitatis eius specie repēte subduci. Exoriri at̄ uia p̄cipitē: nunc saxis aspam: nūc obductā sentibus nūc gurgitibus iterisam: uel torrētibus lapideā: ut laborare: hærere: labi: cadere sit necesse. Quæ oīa eo p̄ferant: ut appareat in uirtutibus capiendis labores eē maxios: i p̄ceptis at̄ maximos fractus. & solidas atq; icorruptas uoluptates. Vitia uero qbus deliniamētis naturalibus allicere aios hoīum & inaniū iucūditatū specie captos: ad acerbis amaritudines miseriasq; perducere sapiēs p̄sus disputatio: si uirtutū ipsarū formas atq; terminos scirēt. Nō. n. didicerāt uel quæ sint: uel qd eas mercedis a deo maneat: qd nos his duobus libris docebimus. Hi uero q̄ ignorabāt aut dubitabant aias hoīum in mortales eē: & uirtutes: & uitia terrenis honoribus aut p̄cenis aestimauerint. Oīs ergo hæc de duabus uis disputatio ad fragilitatē ac luxuriā spectat: Dicūt. n. humanæ uitæ cursū. y. litteræ similit̄: q; unusq; q; hoīum cū primū adolescentiæ limen attigerit: & in eū locū uenerit: ubi se uia scindit i ābas: hærereat nutabūdus: ac nesciat in quā se p̄tē potius iclinet. Si ducē nactus fuerit: q; dirigat ad meliora titubātē: hoc ē si aut philosophiam didicerit: aut eloquētiā: aut aliqd honestæ artis: quo euadat ad bonā frugē: qd fieri sine labore maximo nō pōt honestā ac copiosā uitā disputat̄ pacturū. Si uero doctore frugalitatis nō iuenerit: ad sinistra uia quæ meliorē specie mētiat̄ icedere. i. delidix luxuriæ. ierit: q; se tradere: quæ suauia qdem uident̄ ad tempus uera bona ignorantī. Post at̄ amissa oī dignitate ac re familiarī i oibus miseris ignominiaq; uicturū. Ad corpus ergo & ad hanc uitā: quā i terra: ducimus: fines earū uiarū retulerunt poetæ fortasse melius: q; biuū hoc apud iferos eē uoluerūt. Sed i eo fallūt: q̄ eas uias mortuis p̄posuerūt. Vtriq; ergo uere: sed tñ utriq; nō recte: quia oportuit uias ad uitā: fines earū ad mortē referri. Nos igit̄ melius & uerius: quia duas istas uias cæli & iferorū esse dicimus: q̄ iustis immortalitas: iniustis p̄cena æterna p̄posita est. Quomō at̄ uia ista uel i cælū tollat: uel ad iferna p̄cipit̄ explicabo & apiam quæ sint uirtutes: quas philosophi nescierūt: tñ etiā quæ sint p̄mia earū: simul etiā q̄ sint uitia: quæ uel eorū supplicia mōstrabo. Nā fortasse aliquis expectet: ut seperatī de uis: ac uirtutib; dicā: cū de bono ac malo differentibus nobis etiā qd ē contrariū possit intelligi. Siue. n. uirtutes iferas uitia sua sponte decedent: siue uitia eximas: uirtutes ultro subibūt: sic bonorū ac malorū cōstituta natura est: ut se iuicem semp oppugnēt: semp expellāt: ita fit ut neq; uitia retrahī sine uirtutibus possūt: nec uirtutes iferi sine detractōe uitiorū. Has igitur uias longe aliter iducimus: q̄ a philosophis iduci soleant. Primum quod utriq; propositū esse dicimus ducem utrunque immortalē. Sed alterū honoratum: qui uirtutibus ac

LIBER SEXTVS

bonis sit præditus, Alterū damnatū: qui uitiis ac malis. Illi autē i dexteriora tātū uia du-
cē ponūt; neq; unum; neq; pperuū. Siquidē quēlibet doctorē bonæ artis iducunt: quia
desidia reuocet hoies: & frugi eē doceat. Sed neq; igredi faciūt in eam uiam ni i pueros
& adolefcēres: uidelicet q; artes discātur i his ætatibus. Nos autē ois sexus: & generis: &
ætatis i hoc cæleste iter iducimus: q; deus q; eius uia dux ē: immortalitē nulli hoī nato
negat. Forma quoq; uiarū ipsarū nō ita ē ut illi putauerūt. Quid. n. opus ē. y. in reb; cō-
trariis atq; diuersis. Sed altera illa melior cōuersa ē ad solis ortū. Altera illa dteriori ad
occasū: quoniā q; ueritatē ac iusticiā seq; is accepto immortalitatis premio luce potiet:
q; ar illo malo duce illect; prætulit uitiā uirtutis: mēdaciū ueritatis: necesse ē ad occa-
sū & tenebras deferatur. Describā igit; utrāq; & earū pprietates habitusq; mōstrabo.
De uia uirtutis: que in Elysios campos deducere dicitur; & uitiorum quæ ad impia
tartara: & ducibus utriusq;.

Cap. iiii.

Na ē igit; uirtus ac honorū uia: q; fert in Elysios cāpos (ut poetæ loquūt;) Sed
u ad ipsam mundi arcem. Ut leua malorū Exercet pœnas: & ad impia tartara mit-
tit. Est. n. criminatoris illius. q; prauis religiōibus istutis: auertit hoies ab itine-
re cælesti: & in uia pditiōis indacit. Cuius uia species & figura sic ē cōposita i aspectu:
ut plena & potēs oi genere florū atq; fructū delectabilis eē uideat. In ea posuit de; oia:
q; p bonis habētur in terra: opulentia dico: honorē: qetē: uoluptatē: illecebras oēs. Sed
cū his pariter iniusticiā: crudelitātē: superbā: pfidiam: libinem: cupiditatē: discordiam
ignorāciam: mēdaciū: stultitiā: cæteraq; uitia: exitus ar talis est uia: cum uentum
fuerit ad extremū: unde iam regredi non licet: cum omni sua pulchritudine tam subito
ræcipitur: ut nō ante quis fraudem pspicere possit q; præcipitatus in altitudinem pro-
fundam cadat. Quisq; n. præsentium honorum specie captus: & in his consequendis
ac fruendis occupatus: nō præuiderit ea quæ post mortē secutura sunt: seq; a deo auer-
terit. Is uero qui ad inferos deiectus: in æternā damnabitur pœnā. Via ergo illa cælestis
difficilis & cliuosa pposita ē: uel spinis horrentibus aspa: uel saxis astātibus ipedita: ut
cōsumo labore ac pedū tritu: cūq; magna cadēdi sollicitudine sit cui gradiendū. In hac
posuit iusticiam: temperantiam: patientiam: fidē: castitatē: abstinentiam: concordiam
scientiam: ueritatem: sapientiā ceterasq; uirtutes sed simul cum his paupertatem igno-
miniam laborē dolorē amaritudines omnes. Quisq; n. spem suam porrexerit longi-
us & maiora maluerit carebit his terre bonis. ut expeditus ac leuis difficultatē uia: su-
per. Nec. n. pōt q; se aparatu regio circumdederit aut diuitiis honorauerit augustias il-
las uel ingredi uel tenere. Vnde intelligit; iccirco malis & iniustis facilius puenire quæ
cupiant quia prona & decliuis est eorum uia. Bonis autem quæ optent. difficile pcede-
re. quia difficili & arduo itinere gradiuntur. Iustus ergo quoniam durū asperumq; iter
igressus ē: contemptui derisui odio sit necesse est. Oēs. n. quos cupiditas aut uoluptas
præcipites trahit inuident ei qui uirtutem capere potuit & inique ferunt id habere ali-
quem quod ipsi non habēt. Erit itaq; paup. hūilis: ignobilis subiectus iniuriæ & tamē
omnia quæ amara sūt pferēs. Et si sapientiā igem ad summum illum gradum sinem
que præduxerit dabitur ei corona uirtutis & a deo pro laboribus quos in uita propter
iusticiam pertulit: immortalitate donabitur. Hæ sunt uia: quas deus humanæ uitæ affli-
gnauit in quibus singulis & bona ostendit. & mala sed ordine præpostero atq; cōuer-
so. In un an. mōstrauit tēporalia prius mala cum æternis bonis q; ē ordo melior. In al-
tera tēporalia prius bonā cum æternis malis qui est ordo deterior ut quicunq; præse-
tia mala cū iustitia degerit: maiora & certiora bona consequatur q; fuerint illa q; spait

DIVINARVM INSTITVTIONVM

Quisq; aut pntia bna pposuerit iustitiae in maiora & longiora incidet mala: q̄ fuerit il
 a qua fugit. Hac eni uita tpalis: qa breuis est: iccirco & bna eius & mala breuia sint
 necesse e. Illa uero spualis: qua huic terrenae cōtraria e: qa sempiterna e: iccirco & bna
 eius & mala sempiterna sūt. Ita fit: ut & bonis breuib; mala aeterna. & malis breuib;
 bna aeterna succedat. Itaq; cū simul pposita fuit hoi bna & mala cōsiderat unūquēq; se
 cū decet: q̄to satius sit pro ppetuis bōis mala breuia p̄fere: q̄ p breuib; & caducis bōis
 mala ppetua sustinere. Nā sicut i hoc saeculo cū e ppositū cū hoste certamē: pri laborā
 dū e: sis postmodū i ocio: esuriēdū: sitiēdū: aestus: frigora p̄ferēda: humi q̄scēdū: uigilā
 dū p̄clitādū e: ut saluis pignorib; & domo: & re familiarib; & oib; pacis ac uictoriae bo
 nis p̄frui possis. Sin aut praesēs ocii malueris q̄ laborē malū tibi maximū facias necesse
 e. Praeoccupabit. n. aduersari n̄ resistēt: uastabūt agri: diripiet dom;: ipradā uxor ac
 liberi ueniēt: ip̄e iterficere ac rapere. Quae oia accidāt: praesens cōmodū differēdū: e ut
 maius lōgiusq; rapiat. Sic i oi hac uita: qa nobis aduersariū de; reseruauit: ut possemus
 corpe uirtutē: omittēdā & praesēs uoluptas: ne hostis oporimat: uigilādū statioes agē
 dae familiares expeditioes obeūdā: sūdēdus ad ultimū cruor. Oia deniq; amara & gra
 uia patiēter ferēda eo qdē p̄mpti;: quo nobis ipator n̄ de; p̄mia p laborib; aeterna cō
 stituit. Et cū i hac terrena militia tm̄ hoies laboris exhauriāt: aut ea sibi pariāt: q̄ pnt eo
 dē mō p̄ire quo pra sūt: certe nobis nullus labor e recūsād;: quo id acq̄rat: qd nullo mō
 possit amitti. Voluit. n. de; hoies ad hanc militiā genuit: expeditos i acie stare: & inten
 tis acriter aīs ad unius uel inuisibilis hostis insidias: uel aptos ipet; uigilare: q̄ nos sicut p̄iti
 & exercitati duces solēt uariis artib; captat p cuiusq; natura & morib; sauiēs. Aliis. n.
 cupiditatē insatiabilē imittit ut opibus suis tāq; cōpedib; alligatos a uia ueritatis excuti
 at. Alios inflāmat irae stimulis: ut ad nocēdū poti; itētos a dei cōtēplatiōe detorq̄at. Ali
 os imoderatis libidinibus imergit: ut uoluptati & corpi seruiētes ad uirtutē respicere n̄
 possint. Aliis uero ispirat inuidia: ut suis ipsi tormentis occupati: nihil aliud cogitēt: nisi
 eorū quos oderit faelicitatē. Alios inflāmat ambitionib;. Hi sūt q ad gerendos magistra
 t; oēm uitae suae opam curāq; cōuertūt: ut fastos signēt: & annis nomē iponāt. Quorū
 dā cupiditas tēdit altius: nō ut puincias tpali gladio regnāt: sed ut infinita: & ppetua p̄ta
 te dños se dici uelint uniuersi generis humani. Quos at̄ pios uiderit: anibus impleat reli
 giōib;: ut ipios faciat: His uero q̄ sapiētia q̄rūt: philosophiā in oculos ipingit: ut specie
 lucis excacet: ne q̄s cōprehēdat aut teneat ueritatē. Sic hoibus obstruxit adit; oēs & ob
 sepsit oēs uias publicis latas erroribus: quos ut discutere possem;: ip̄sq; auctore malo
 rū uicere: illūinauit nos de; & armauit uera caelestiq; uirtute. de q̄ nihil nūc differēdū e

De falsa definitione philosophiae: quam auctore Lucillio posuerūt philosophi: & ue
 ra differentia scientiae & uirtutis: Cap. v.

Ed prius q̄ singulas uirtutes expōere incipiā determināda e ipa uirt;: quā phi
 losophi nō recte definierūt qd eēt: aut in q̄bus rebus: qd opis quid hēat officii.
 Nomen itaq; solū retinerūt: uim uero: & effectū: & rōnē pdiderūt. Quae cun
 Lucillius q̄ at̄ in definitione uirtutis solēt dicere: paucis uersib; collegit: & enūerat Lucillius: quos
 malo equidem ponere: ne dum multorū sentētiās reflexos: sim longior q̄ necesse est.
 Virtus Albine e precii p̄soluere rerū. Quis iuerfamur: q̄s minimis rebus pōt esse
 Virtus est homini scire id quod quaeq; res habet
 Virtus scire homini rectum: utile: quod sit honestum:
 Virtus q̄rende rei finem scire: modumq; Virtus diuitiis: praemium p̄soluere posse:
 Virtus id dare: quod re ipsa debetur honor.

LIBER SEXTVS

Hostem esse: atq; inimicum hominū morūq; bonorum.

Contra defensorem hominū: morūq; bonorum.

Hos magnificare: his bene uelle: his uiuere amicum.

Commoda praeterea patri sibi prima putare.

Deinde parentum: tertia iam postremaq; nostra.

Ab his definitionibus quas poeta breuiter cōprehendit, M. Tullius traxit officia uiuē M.

di. Penatiū stoicū secutus: eaq; tribus uoluminibus inclusit. Hęc autē q̄ falsa sūt: mox Tullius

uidebimus: ut appareat q̄tū nobis dignatio diuina cōtulerit: que nobis appuit ueritatē Penatius

Virtutem esse dixit scire qd sit bonū & malum: quid turpe: quid honestū qd utile: qd phūs

minus breuiusq; facere potuit. Si tantū bonū ac malū diceret: qua nihil pōt esse utile

uel honestum: qd' nō idem bonū sit. Nihil inutile ac turpe: qd' nō idem malū sit. Quod

& philosophis ur: & idē Cicero in tertio supradicti opis libro ostēdit. Verū scia nō pōt

eē uirtus: qa nō ē intus in nobis: sed ad nos extrinsecus uenit. Quod at transire ab altero

ad alterū pōt: uirtus nō est: qa sua cuiq; est. Scia igit' alieni benefici est: quia posita est I

audiendo. Virtus tota nra est: quia posita est in uoluntate faciendi bona. Sicut ergo in

itinere celebrando nihil prodest uia nōsse: nisi conatus ac uires suppeditent ambulādū:

ita ueri scia nihil prodest: si uirtus ppria deficiat. Nā fere etiā hi q peccāt: et si n' pfecte

tū qd sit bonū & malū scitiūt. Et quotiēs aliqd iprobe faciūt: peccare se sciūt: & iō caela

re nitunt'. Sed cū eos boni & mali natura nō fallat: cupiditate mala uincunt' ut peccēt:

qa deest illis uirtus. i. cupiditas recta & honesta faciēdi. Ex hoc igit' appet aliqd eē sciam

boni maliq; aliud uirtutē: qa pōt eē scia sine uirtute: sicut in plurimis philosophorum

fuit. In quo quoniā recte ad culpā p̄inet: nō fecisse quæ scieris recte uolūtas p̄ua &

uirtuosus aius: quē excusare ignoratio nō pōt: puniet'. Ergo sicut uirtus nō est bonum ac

malū scire: ita uirtus est bonū facere: malū nō facere. Et tamen scia sic cū uirtute coniu

cta est: ut scia p̄cedat uirtutem: uirtus sequat' sciam: quia nihil prodest cognitio nisi

& actio subsequatur: Horatius ergo paulo melius definiuit.

Virtus est uirtū fugere: & sapientia prima.

Sed in pte: quia eā cōtrario terminauit: ut si diceret. Bonū est quod malū nō: cum enim

quid sit uirtus nescio: ne uirtū quidē quid sit scio. Vtrinq; igit' indiget definitione: qa na

tura rei talis est: ut utrinq; aut intelligi: aut nō intelligi sit necesse. Verū nos faciamus

quod ille debuit. Virtus est irā cohibere: cupiditatē cōpescere: libidinē refrenare: id ē

enī uirtū fugere. Nā fere oia quæ fiunt iniuste atq; iprobe ab his oriunt' affectibus. Si

enī cōmotionis huius: quæ ira dicit': ipetus retundatur: oēs hoīum cōtētionēs mal'æ so

pirentur: nemo insidiabitur: nemo profilet ad nocēdum: Item si cupiditas temperetur

nemo terra mariq; grassabitur: nemo exercitū ducet ut rapiat & uastat aliena. Item si ar

dor libidinū cōprimatur: omnis ætas & sexus retinebit suā sanctitatē. Nemo quicq; pu

dendū aut patietur: aut faciet. Ergo uniuersa scelera & flagitia his cōmotionibus uir

tute sedatis: ex hoīum uita moribusq; tollentur. Quæ sedatio cōmotionū & affectuū

hanc habet rōnē: ut oia recta faciamus. Omne igitur uirtus officiu est nō peccare quo

pfecto fungi nō potest qui deum nescit: quoniam ignoratio eius a quo bona oriunt' i

prudenter ipingit in uita necesse est. Itaq; ut breuius & significatius utriusq; rei summa

officia determinēs: sciētia ē deum nosse: uirtus colere: i illo sapiētia in hoc iusticia cōticef

Quid philosophi nesciuerunt quid esset bonum aut malum: quia fontem boni lucidū

nesciebant: nec intellexerunt quis debeat rerum & operum finis esse: & quomodo con

stet Lucillium falso definiuisse uirtutis officia.

Horatius

Cap. vi.

DIVINARVM INSTITVTIONVM

Ixi quod erat primum scientiam boni non esse uirtutem. Deinde quid sit uirtus
 & in quo sit. Sequitur ut id quoque ipsum quid sit bonum & malum nescisse philo-
 sophos breuiter ostendat: quia pene declaratum est libro tertio cum de summo bono
 disputaret. Qui autem quid esset summum bonum nescierunt & in ceteris bonis malisue quae summa
 non sunt: errauerint necesse est: quod non potest uero iudicio examinare qui fontem ipsum non te-
 net: unde illa descendunt. Fons autem honorum deus est: malorum uero ille. scilicet diuini nominis
 semper inimicus de quo saepe diximus: Ab his duobus principiis bona malaque oriuntur.
 Quae ueniant a deo hanc habent rationem ut immortalitatem parent: quod est summum bonum.
 Quae autem ab illo altero id habent officium ut a celestibus auocantur: terrenisque demersum ad
 poenam interficiant seipsum: quod est summum malum. Non igitur dubium est: quin omnes illi
 quid esset bonum & malum ignorauerint: qui nec deum: nec aduersarium eius scierint
 itaque sine honorum ad corpus: & ad hanc breuem uitam rettulerunt: quod est. scilicet solui & occidere ne-
 cesse est: non sunt progressi longius. Sed omnia praecipua: ut omnia quae inducunt bona terra in-
 herent: & humiliaeet quoniam simul cum corpore quod est terra moriuntur. Pertinet enim non ad
 uitam homini comparandam: sed ad quaerendas uel augendas opes honores: gloriae: potestiam:
 quae sunt uniuersa mortalia: tam. scilicet quod ille qui ut ea sibi contingerent: laborauit. Hinc est illud:
 Virtus quaerenda rei: sine scire modumque. Praecipunt enim quibus modis & quibus artibus res
 familiaris quaerenda sit: quia uidetur male quaeri solere: sed huiusmodi uirtus non est propo-
 sita sapienti. Nec enim est uirtus opes quaerere: quarum: neque inuentione: neque possessio in nostra
 potestate est. Itaque & quaestu & obtentu faciliores sunt malis quam bonis. Non potest ergo uirtus
 esse in his rebus quaerendis: in quarum contemptu uis ac ratio uirtutis apparet: nec ad ea ipsa
 transfugiet: quae magno ac excelso animo calcare ac proterere gestit: neque fas est animam caele-
 stibus intentam bonis ut haec fragilia sibi comparet: ab immortalibus suis opibus auocari.
 Sed potissimum in his rebus comparandis: uirtutis ratio consistit: quas nobis nec homo ullus
 mors ipsa possit auferre cum ita se habeant. Illud quod sequitur uerum est.
 Virtus diuitiis precium soluere posse. Qui uersus idem fere significat: quod primi duo sed
 neque ipse neque quicquam philosophorum scire potuit precium ipsum: uel quae uel quod sit idem enim poetae
 & illi omnes quos secutus est putauerunt recte opibus uti hoc est frugum esse non instruere conuiuia
 sumptuose: nec largiri temere: non effundere in res supuacuas aut turpes rem familiarem. Di-
 cet aliquis fortasse. Quid tu: negas ne haec esse ueritatem: non equidem nego: Contraria enim uideo
 probare si neges. Sed uera nego: quia non sit illa caelestis: sed tota terrena: quando quod nihil effi-
 cit nisi quod remaneat in terra. Quid sit autem recte opibus uti & quae sit ex diuitiis fructus petendus
 declarabo aptius cum de pietatis officio loquar: iam cetera quae sequuntur nullo modo uera sunt
 nam improbis inimicitias indicere: aut honorum defensionem suscipere: potest cum malis esse conueniens. quod
 enim probitate ficta uiam sibi ad potestiam muniunt. faciuntque multa: quae boni solent: eo quod prompti-
 us quae fallendi gratia faciunt. Utinam tam facile esset prestare: quam facile est simulare bonitatem. Sed hi cum
 esse coeperint propositi ac uoti sui copotes: & summum potestie gradum coeperint: tum uerum simu-
 latione deposita: mores suos detegunt: rapiunt omnia & uexant: eosque ipsos bonos: quorum
 causam susceperant: insequuntur: & gradus per quos ascenderunt: amputant: neque is illos contra
 ipsos possit imitari. Verum tamen putemus hoc officium non nisi boni esse: ut bonos de-
 fendat. At id suscipere facile est implere difficile quia cum te certamini congressionisque
 commiseris: in arbitrio dei: non tua uictoria posita est Et plerumque improbi & numero: &
 conspiratione sunt potentiores quam boni: ut ad eos superandos non tam uirtus quam felicitas neces-
 saria. An aliquis ignorat quotiens melior iustiorque pars uicta sit: Hinc semper domina-
 tiones acerbae in ciues extiterunt. Plena est exemplis omnis historia: sed nos contenti erimus

LIBER SEXTVS

uno. Cn. Pōpeius bonorū uoluit esse defensor: siquidem pro republica p̄ senatu: p̄ liber Cn. Pōpeius
 tate arma suscepit. Idē tamē uictus cum ipsa libertate occidit: & a spadonibus Aegy- Pōpeius
 p̄iis detrūcatus: insepultus abiectus est. Nō est igit̄ uirtus aut hostem malorum: aut
 defensorem bonorum esse: quia uirtus in certis casibus non potest esse subiecta.

Commoda pr̄terea patri prima putare. Sublata hominum concordia uirtus nulla ē
 omnino. Quae sunt enim patriae commoda: nisi alterius ciuitatis aut gentis incommo-
 da. Id est fines ppagare alios uiolenter ereptos: augere iperiu: uectigalia facere meliora
 Quae omnia non utiq; uirtutes: sed uirtutum sunt euerfiones. In primis enim tollitur
 humanae societatis coniunctio: tollit̄ inocētia: tollitur alieni abstinentia: tollitur deniq;
 ipsa iustitia: quae dissidium generis humani ferre nō potest: & ubicunq; arma fulserint:
 hinc eam fugari: & exterminari necesse est. Verum est Ciceronis illud. Qui at̄ ciuium
 rationem dicunt habendam externorum negat: dirimūt: hi cōmunē generis hūani socie-
 tatē: qua sublata: beneficentia: liberalitas: iustitia: funditus tollit̄. Nam quō pōt iustus
 esse: qui nocet: qui odit: qui spoliat: qui occidit: Quae oīa faciunt: qui patriae p̄desse ni-
 tuntur. Id. n. ipsum p̄desse quid sit ignorant: qui nihil putant utile: nihil commodum ni-
 si qd̄ teneri manu pōt: quod solum teneri non potest: quia cripi potest. Hae itaq; ut ip-
 si appellat̄ bona: qui q̄s patriae acquisierit: hoc est qui euerfis ciuitatibus gentibusque
 deletis: arariū pecunia referferit: agros caeperit: ciues suos locupletiores fecerit: hic lau-
 dibus fertur in caelum: haec putatur summa & perfecta esse uirtus. Qui error nō mō po-
 puli & imperitorum: sed etiam philosophorum est: qui praec̄pta quoq; dant ad iustitiā
 ne stultitiae ac malitiae disciplinae q; auctoritatis desit. Itaq; cum de officiis ad rem mili-
 tarem p̄inentibus disputet: neq; ad iustitiā: neq; ad ueram uirtutem cōmodatur illa
 omnis oratio: sed ad hanc uitam mortēq; ciuile: quam non esse iustitiā: & res indicat
 & ipse Cicero testatus est. Sed nos inquit ueri iuris germanae q; iustitiā solidam & ex-
 pressam effigiem nullam tenemus. Umbra & imaginibus utimur: easq; ipsas utinam se-
 queremur. Feruntur enim ab optimis naturae ac ueritatis exemplis. Umbra est igit̄ &
 imago iustitiā: quam illi iustitiā putauerunt. Quid sapientia: nonne idem confitetur
 in philosophis eē nullā? Aut cū Fabritius iquit: Aut Aristides iustus nomine: aut ab il-
 lis fortitudinis: aut ab hoc iustitiā tanq̄ a sapiente petiē exemplū. Nemo. n. horum sic
 sapiens: ut sapientem uolumus intelligi. Nec hi qui sapientes habiti & noiati. M. Cato:
 Catullus. Lelius sapientes fuerunt. Nec illi quidem semp̄tem: sed ex mediorem officio
 rum frequentia similitudinē: quādā gerebant speciēq; sapientiae. Si ergo & philosophis
 ipsorū cōfessione adēpta sapiētia ē: & his q̄ iusti habiti: sunt adēpta iustitia est. Omnis
 igit̄ ille uirtutis descriptiones falsae sint necesse est: q̄a quae sit uera uirtus scire non pōt:
 nisi iustus ac sapiēs. Iustus at̄ ac sapiēs nō ē: nisi quē dñs praec̄ptis caelestib; erudiuit.

Frabitus
Aristides

Quod in uia erroris est species sapientiae & uirtutis. Et q; uia ueritatis & sapiētiae est
 simplex: & angusta: & ardua: & deum habet ducem.

Am illioēs q; per aliorū cōfessionem stultitiā sapientes existimantur: specie uirtutis
 inducti: umbras & imagines apprehendunt: nihil uerum. Quod ea sit ratione
 quoniam uia nulla mēdax: quae fert ad occasū: multos tramites hēt p̄pter stu-
 diorum & disciplinarum uarietates: q̄ sūt in uita hoīum dissimiles atq; diuersae. Nam si
 cut illa uia sapientiae habet aliqd̄ simile stultitiae: qd̄ libro praecedente monstrauimus
 ita haec cū sit tota stultitiae hēt aliquid simile sapientiae: qd̄ arripiant hi: qui stultitiā pu-
 blicam itelligunt: & ut habet uicia manifesta: sic hēt aliqd̄: qd̄ simile esse uideatur uir-
 tuti: ut habet apertū scelus: sic imaginē quādā: speciēq; iustitiē. Quomō. n. praecursor

Cap. vii:

DIVINARVM INSTITVTIONVM

eius uia: cuius uis & potestas ois in fallēdo ē: uniuersos i fraudē posset iducere: nisi uerisimilia hoibus ostētare: Deus. n. ut imortale illud arcanū eius in apto eēt: posuit i uia sua quæ homines p malis & turpibus aspnerēt: ut auersi a sapiētia & ueritate: quā sine duce ullo reqrebant: in idipsum iciderent: qđ uitare ac fugere cupiebant. Itaq; illā perditiois ac mortis uia multiplicē ostēdit: uel q; multa sunt genera uitæ: uel q; dii multi q colluntur. Huius dux præuaricator ac subd. lus: ut uideat eē discrimē aliqd falsi & ueri mali ac boni. Alia ducit luxuriosos: alia eos q frugi appellant: alia imperitos: alia doctos: alia inertes: alia strenuos: alia stultos: alia philosophos. Et eos qdem non uno tramite. Illos. n. qui aut uoluptates: aut diuitias nō refugiūt: ab hac publica & celebri uia modice segregat. Eos autē q aut uirtutē seq uolūt: aut cōtemptum rerū: cōsistent: p confragosa quædam præcipitia trahit. Sed tamē illa oia itinera quæ speciē bonorū ostētant non sunt alia uia: sed diuerticula & semitæ: quæ uident qđē ab illa cōmuni dextro uersum separari: ad eandē tamen & ad unum oēs exitū sub ipso fine referunt. Ibi. n. dux ille coniungit oēs: ubi opus fuerat bonos a malis: fortes ab inermibus: sapientes a stultis separari: in deorū scilicet cultu: i quo ille uniuersos (qa sine ullo discrimē stulti fuerūt) uno mucrōe iugulat: & præcipitat in mortē. Hæc at uia quæ est ueritatis: & sapientiæ & uirtutis: & iustitiæ: quorum omnium fons unus est: una uis: una sedes: & simplex ē: qđ paribus animis summaq; concordia unum sequamur: & colamus deū: & augusta: quoniam paucioribus uirtus data est: & ardua: quoniam ad bonum quod summum & sublime est: nisi cum summa difficultate & labore non potest perueniri.

Quare a philosophis ueritas iueniri non poterat: nec ab his q terrenis dediti sunt sed ab electis iuenitur p legem dei cui pōt Ciceronis definitio adaptari. Ca. viii.

h Aec est uia: quā philosophi quærūt: sed iō nō iueniunt: qa in terra potius ubi ap parere nō pōt quærūt. Errēt ergo uelut i mari magno: nec quo ferant icelligūt qa nec uia cernūt: nec ducē sequunt ullam. Eadem nanq; ratione hanc uitæ uiam quæri oportet: qua i alto iter nauibus qrit. Quæ nisi aliquod cæli lumen obseruet icertis cursibus uagātur. Quisq; at rectū iter uitæ tenere nitit: nō terrā debet aspiciere sed cælū: & (ut aptius loquar) non hominem sequi debet: sed deum: non his terrestib; simulachris: sed deo seruire cælesti: nō ad corpus referri oia: sed ad mentem: nō huic uitæ dare operā: sed æternæ. Itaq; si oculos i cælū semp itēdas: & solem qua oritur obserues: eūq; habeas uitæ quasi nauigii ducē: sua sponte in uiam pedes dirrigentur: & illud cæleste lumē qđ sanis mentibus multo clarius sole est: qđ hic quē in carne mortali uideamus: sic reget: sic gubernabit: ut ad sūmū sapiētia uirtutisq; portū sine ullo errore perducatur. Suscipienda igit; dei lex ē: qđ nos ad hoc iter dirrigat: illa: sancta: illa cælestis: quā Marcus Tullius i libro de repub. tertio pene diuina uoce depixit: cuius ego ne plura dicere uerba subieci. Est qđē lex: recta rō natura cōgruens diffusa i oēs: cōstās sempiterna: quæ uocet ad offm iubēdo uetādo a fraude deterreat: qđ tñ neq; p bōs frustra iubet: aut uetat: nec i probos iubēdo aut uetādo mouet. Huic legi nec p pagari fas ē: neq; drogari ex hac aliqd licet: neq; tota abrogari pōt. Nec uero aut p senatū: aut p populū solui hac lege possum;. Neq; ē qđ redus explanator aut iterpres ei; ali;. Nec erit alia lex Romæ: alia Athēis: alia nūc: alia post hāc: sed & oēs gerēs & oī tpe una lex: & sempiterna: & imutabilis cōtēbit. Vnusq; erit cōis qđsi magister & ipator oium de;: ille legis hui; iutor disceptator: fator: cui qđ n parebit: ipse se fugiet ac naturā hoīs aspernat: hoc ipō luet maxias pœnas ēt si cætera supplicia q patit effugerit. Quis sacramētū dei sciens tam significāter enarrare legē dei posset: quā illā hō lōge a ueritatis notitia remotus expref

LIBER SEXTVS

lit: Ego uero eos q̄ uera ip̄udentes loquuntur: sic habendos puto tāq̄ diuino spiritu ali
quo instructi. Quod si ut legis sanctæ uim rationēq; peruidit ita illud quoq; scisset aut
explicasset: in quibus præceptis lex ipsa consisteret: nō philosophi functus esset officio.
sed p̄pheta. Quod quia facere ille non poterat: nobis faciēdum est: quibus ipsa lex tra
dita ē ab illo uno magistro & imperatore omnium deo.

Quod caput religionis & uia ueritatis est deum fideliter noscere & fideliter colere.

Et quare diuersæ leges sunt a gentibus institutæ. Et quis sensuum integritate uigeat:
quam gratia largitur potius q̄ natura.

Ca. ix.

Vius legis caput ē primū ipsū deū nosse: solū obtēperare: solū colere. Nō pōt. n.
h rationē hoīs obtinere: q̄ parētē aīæ suæ deū nescit qd' ē sūmū nefas. Quæ igno
ratio facit: ut diīs alienis seruiat: quo nihil sceleratius cōmitti pōt. Hinc p̄clūis
ē ad malitiā gradus per ignorātiā uerū ac singularis boni: quia deus quē nosse refugit:
sōs ē ipse bonitatis. Vel si iustitiā seq̄ uolet deī: diuini tñ iuris ignarus: gentis suæ leges
tāq̄ uerū ius amplectit: quas non utiq; iustitia sed utilitas repit. Cur. n. p̄ oēs populos
diuersa & uaria iura sunt cōdita: nisi q̄ una quæq; gens id sibi sanxit: qd' putauit rebus
suis utile. Quātum at̄ a iustitiā recedat utilitas: populus ipse R. o. docet: qui p̄ faciales
bella indicēdo: & legitime iuiurias faciēdo: sempq; aliena cupiendo atq; rapiēdo pos
sionē sibi totius orbis cōparauit. Verū hi se iustos putāt: si contra leges suas nihil fa
ciāt qd' ē timori ascribi pōt: si præsentū pœnarū metu sceleribus abstinēāt. Sed cōce
damus sane ut id natura: uel (ut ait philolophus) sua spē faciāt: qd' legibus facere co
gunt. Nū iccirco iusti erūt: q̄ parēt̄ institutis hoīum: q̄ & ipsi aut errare: aut iniusti eē po
tuerūt. Sicut illi duodecim tabularū cōditores: q̄ publice utilitati p̄ cōditiōe tēporū ser
uierūt. Aliud ē igit̄ ciuile ius: qd' p̄ moribus ubiq; uaria. Aliud ē uera iustitia: quā uni
formē ac simplicē p̄posuit oibus deus: quē qui ignorat: & ipsā iustitiā ignoret necesse
ē: sed putemus fieri posse: ut aliqs naturali & igenito bono ueras uirtutes capiat: q̄ lē su
isse. Timonē Athenis accēpimus: qui & egētib; stipē dedit: & paupes iuitauit: & nu
dos iduit. Tamē cū illud unū qd' ē maximū: deest agnitio deī: iā illa bona oīa supuacua
sūt & inania ut frustra in his assequēdis laborauerit. Oīs. n. iustitia eius similis ē huma
no corpī caput nō habēt: in quo tācti mēbra oīa & locis suis cōstēt: & figura: & habi
tudine: tñ qm̄ deest id qd' oīum principale: & uita & omni sensu caret. Itaq; mēbra illa
formā tātūmō mēbrorū hnt: usū nō hnt. Tā. f. q̄ caput sine corpe cui similis est qui cū
deū ignoret: uiuit iniuste: Id. n. solū habet: qd' est sūmū: sed frustra qm̄ uirtutibus tanq̄
membris caret. Itaq; ut sit uiuū ac sensibile corpus: & agnitio deī necessaria est q̄li ca
put: & oēs uirtutes quasi corpus: ita fiet hō p̄fectus ac uiuus: sed tñ sūma oīs in capite
est qd' quis cōstare nō possit sine oibus sine quibus dātū pōt: Et erit quidē aīal uitiosū
ac debile sed tñ uiuet sicut & is q̄ deū nouit & in aliqua re peccat. Dat. n. peccatis uentā
deus. Itaq; sine mēbris aliquibus uiui pōt sine capite ullo mō. Hæc res efficit ut philo
sophi etiā si natura boni sūt tñ nihil sciāt nihil sapiāt. Omnis doctrina & uirtus eorū si
ne capite est quia deū nesciūt qui est uirtutis ac doctrinæ caput quē qui n̄ agnoscit li
cet uideat cecus est licet audiat surd' licet loq̄t̄ elinguis est. Cū uero cōditore rerū pa
rentēq; cognouerit tūc & uidebit & audiet & loquet̄. Habēt. n. caput caput in quo sūt
sensus oēs collocari: hoc est oculi auris & lingua nā p̄fecto is uidet qui ueritatē in qua
deus est uel deū in quo ueritas est oculis cordis aspexerit. His audit qui diuinas uoces
ac præcepta uicā pectori suo affigit his loquit̄ qui cælestia differens uirtutē ac maie
statē deī singularis enarrat. Quare n̄ est dubiū quin ipius sit quisquis deū nō agnoue
n ii

DIVINARVM INSTITVTIONVM

rit: omnesque virtutes eius quas habere: aut tenere se putant: in illa mortifera uia reperiuntur: quæ est tota tenebrarum. Quapropter nihil est quod aliquis sibi gratuletur: si has ianes uirtutes adeptus est: quia non tantum miser qui bonis presentibus caret: sed etiam stultus sit necesse est: qui labores in uita sua maximos suscipiat incassum. Nam dempta spe immortalitatis quam deus pollicetur in sua religione uersantibus: cuius assequente gratia uirtus appetenda est: & quicquid malorum acciderit: perferendum est. Maxima erit profecto uanitas obsequi uelle uirtutibus: quæ frustra homini calamitates afferunt & labores. Nam si uirtus est. ergo statem: exilium: dolorem: mortemque: quæ timentur a cæteris: pati fortiter ac subire: quid tandem boni in se habet: cum eam philosophi propter seipsam dicant expetendam. Nimirum supuacuis & inanibus pœnis delectantur: quibus licet agere tranquille. Si. n. mortales sunt animæ: si uirtus dissoluto corpore nihil futura est: quid fugimus attributa nobis bona: quasi aut ingrati aut indigni quod diuinis muneribus perfruamur? Quæ bona ut habeamus: scelerate impieque uiuendum est: quia uirtutem id est iustitiam paupertas sequitur. Sanus igitur non est: qui nulla spe maiori proposita: his bonis quibus cæteri utuntur in terra: labores & cruciatus: & miseras anteponat. Si autem uirtus (ut ab his rectissime dicitur) capesceda est: quæ consistit ad eam nasci hominem: subesse debet spes aliqua maior: que malorum & laborum quos proferre uirtutis est magnam auferat præclarumque solatiū: Nec aliter uirtus cum pro se dura sit: haberi pro bono potest: quam si acerbitate suam maximo bono penset. Acque non aliter his bonis presentibus abstinendum est: quam si sint aliqua maiora: propter quæ tanti sit & uoluptates omittendi: & mala diuina sustinere. Ea uero nulla sunt bona alia (ut in tertio docui) nisi perpetua uita. Hanc autem præstare quis potest: nisi deus qui uirtutem ipsam proposuit. Ergo in dei agnitione & cultu rerum summa uersatur: in hoc est spes omnis & salus hominis hic est sapientie gradus primus: ut sciamus quis sit nobis uerus pater: eumque solum pietate debita prosequamur: huic pareamus: huic deuotissime seruiamus in eo promerendo actus omnis & curam: & opera collocetur.

Quod religio de misericordia homini debetur. Et quas causas ædificandi ciuitates & conuiuendi socialiter: & inuentionis uerborum falso commentum sunt. Ca. x.

Itaque quid debeat deo: dicam nunc quod homini tribuendum sit: quæquam id ipsum quod homini tribueris: deo tribuitur: quia homo dei simulachrum est. Sed tamen primum officium iustitiae est coniungi cum deo: secundum cum homine. Sed illud primum religio dicitur: hoc secundum misericordiam: uel humanitatis notatur. Quæ uirtus propria est iustorum & cultorum dei: quæ ea sola uitæ communis in se continet rationem. Deus enim quæ cæteris animalibus sapientiam non dedit naturalibus ea munimentis ab incurso & periculo tutiora generauit. Hominem uero gaudium fragilemque formauit: ut eum sapientia potius instruere: dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum: ut homo hominem tueatur. diligat: foueat: contraque omnia pericula & accipiat: & præstet auxilium. Summum igitur inter se hominum uinculum est humanitas: quod quod diruperit: nefarius & paricida existimandus est. Nam si ab uno homine quæ deus finxit: omnes orimur certe consanguinei sumus & ideo maximum scelus putandum est odisse hominem uel nocentem. Propterea deus præcepit inimicitias per nos nunquam faciendas semper esse tollendas. scilicet ut eos qui sint nobis inimici: necessitudinis admonitos mitigemus: scilicet si ab uno deo inspirati sumus omnes & animati: quod aliud quam fratres sumus? Et quidem coniunctores animis: quæque corporibus. Itaque non erat Lucretius cum dicit.

Denique caelesti sumus omnes semine oriundi.

Omnibus ille idem pater est.

Ergo p̄ b̄aluis imanibus sunt habendi: qui hoibus nocent: qui cōtra ius humanitatis & fas omne spoliānt: cruciant: occidūt: extermināt. Ob hanc necessitudinē germanitatis docet nos deus mala nūquam facere: bonū autē semp̄: id autē ipsum bene facere quid sit: idē ipse pr̄scribit. Pr̄stare auxiliū depressis & laborātibus: impartiri uictū nō habētibus. Deus. n. quoniā pius est: animal nos uoluit esse sociale. Itaq; in aliis hominib; nos ipsos cogitare debemus: nō meremur ī piculo liberari: si nō securrimus: nō meremur auxiliū: si negamus. Ad hanc partem philosophorū nulla pr̄cepta sunt: quippe qui falsæ uirtutis specie capti: misericordiam de homine sustulerunt: & dum uolunt sanare uitia uerunt. Et cum idem plerunq; fateantur: societatis humanæ cōmunionem esse retinēdā ab ea plane seip̄os in humanæ uirtutis suæ rigore dissociant. Conuincendus ergo etiā hic error illorū ē: qui nihil cuiquā ipatiendū putant. Urbis cōdendæ originem atq; causam nō unā intulerunt: sed alii eos hoies qui sint ex terra primitus nati: cū p̄ siluas & cāpos erraticā degerent uitā: nec ullo inter se sermonis aut iuris uinculo cohærent sed frōdes & herbā p̄ cubilibus: spelūcas & antra p̄ dōibus haberēt: bestiis & fortioribus animalibus pr̄dæ fuisse cōmemorāt. Tum eos q̄ aut laniati effugerāt: aut laniari p̄ximol uiderant admōitos periculi sui: ad alios hoies decurrisse: pr̄sidium implorasse: & primo nutibus uolūtate significasse. Deinde sermōis initia tēperasse: ac singulis q̄busq; rebus noiā imprimendo: paulatim loquēdi p̄fecisse rationē. Cum autē n̄c multitudinē ipsā uiderent cōtra bestias eētutā: oppida eētcepisse munire: uel ut quietē noctis tutam sibi facerent: uel ut incursiones atq; ipetus bestiarū nō pugnando sed obiectis aggeribus arcerēt. O ingenia hoibus indigna: quæ has ineptias p̄tulerūt: miseros atq; miserabiles: qui stultiā suā litteris memoriæq; mandauerūt. Qui cū uiderent mutis quoq; animalibus ingeniam eēt rōnem: uel conueniendi: uel iuicē appetēdi: uel periculi fugiēdi: uel mali cauēdi: uel cubacula sibi & latibula parāda. Homines autem ipsos existimauerint nō nisi exēplis admoneri ac desipere potuisse: quid metuere sibi: quid cauere: quid facere deberent aut nunquā conuēturos inter se fuisse: nec loquendi rationem reperturos: nisi eos bestia cōmedissent. Hæc aliis delira sunt (ut fuerunt) dixerūtq; nō ferarū laniatas causam fuisse coeundi: sed ipsā potius humanitatē. Itaq; inter se cōgregatos: q̄ natura hoium solitudinis fugiēs & cōmunionis ac societatis appetēs eēt nō magna inter eos disputatio est. Siquidem causæ dispares sunt: res eadem est. Potuit utrūq; igitē q̄ nō repugnat: sed tamē utrunq; nullo mō uerū ē q̄ nō p̄mōnē terrā nati sunt hoies e terra tanq̄ ex draconis alicuius dentibus seminati (ut poetæ ferunt) sed unus hō a deo factus est: ab eoq; uno ois terra hūano genere cōpleta est eadē. s. rōne: qua rursus post diluuiū: qd̄ certe negare nō possūt. Nulla igitē in principio facta est eiusmodi cōgregatio: nec unquā fuisse hoies in terra: q̄ p̄pter infantiam nō loquerent̄: intelligit: cui rō deest. Fingamus tamē illa uera esse quæ ociosi & inepti hoies senes fabulāt̄: ut eos potissimū sensibus: & suis rōnibus refellamus. Si hac de cā sūt hoies cōgregati: ut mutuis auxiliis ibecillitate suā tuerent̄. Succurrēdū est igitē homini: qui eget auxilio. Cū. n. pr̄sidii causa hoies societate cū hoibus inierint & sanxerint: scēdus illud a principio sui ortus inter hoies initiū aut uiolare: aut non conseruare: summum nefas putandum est: Nā qui se a pr̄stando auxilio remouerēt ab accipiēdo se remoueat necesse est: quia nullius ope idigere se putat: qui alteri suam denegat. Huic uero qui se ipse dissociat ac secernit a corpe nō ritu hois sed ferarū more uiuendū est. Quod si fieri nō pōt: retinendū est omni modo uinculum societatis hūanæ: quia homo sine homine nullo modo potest uiuere. Retentio autem societatis est communis: id est auxilium pr̄stare: ut possumus accipere. Sin uero (ut illi

DIVINARVM INSTITVTIONVM

alii disputant) humanitatis ipsius causa facta est hominum congregatio: homo certe hominem debet agnoscere. Quod si fecerunt illi rudes & adhuc feri homines: & fecerunt nondum constituta loquendi ratione: quid putemus hominibus expolitibus: & sermonibus rerumque omnium commercio inter se copulatis esse faciendum: qui assueti hominibus solitudinem ferre non possunt?

In quos praecipue sit humanitatis execranda: & in quibus liberalitatibus imaginariis pereant opera: & quae impensa praestantis.

Ca. xi.

Conseruanda est igitur humanitas: si homines recte uelimus dici. Id autem ipsum conseruare humanitatem: quid aliud est: quam diligere hominem quia homo sit: & id quod nos sumus. Discordia igitur atque dissensio non est secundum hominis rationem.

Verumque est illud Ciceronis quod ait naturae obedientem hominem nocere non posse. Ergo si nocere homini contra naturam est: potest igitur homini secundum naturam sit necesse est: Quod quod non facit: hominis se appellatione dispoliat: quia humanitatis officium est necessitati hominis ac periculo subuenire. Quare igitur ab his qui flexi ac misereri non putant esse sapientis: si homo ab aliqua bestia comprehensus auxiliium sibi armati hominis imploret: utrumne succurrendum putent an minime? Non sunt tam imprudentes: ut negent fieri oportere: quod flagitat: quod exposcit humanitas: Item si aliquis circumueniatur igni ruina opprimatur: mergatur mari flumine rapiatur: num putent hominis esse non auxiliari: non sunt ipsi homines si putent? Nemo enim potest eiusmodi periculis non esse subiectus: immo uero & homines & fortis uiri esse dicunt seruare periculum. Si ergo in eiusmodi casibus qui periculum uitae homini afferunt succurrere humanitatis esse concedunt. Quid causa est cur si homo esuriat: sitiatur: algeat succurrendum esse non putent? Quae cum sint paria natura cum illis casibus fortuitis: & una eademque humanitatem desideret: tamen illa discernunt: quia non re illa ipsa uera: sed utilitate praesentioia metiuntur. Illos enim quos periculo surripiunt sperant sibi gratiam relatuuros. Egentes autem: quia non sperant perire arbitrantur quicquid hominibus impartiant. Hic est illa.

Plauti descendenda sententia. Male meretur qui medico dat quod edat.

Nam & illud quod dat perit: & illi producit uitam ad miseriam. At enim poeta fortasse pro persona locutus est. Quid enim M. Tullius in suis officialibus libris: nonne hoc idem persuadet non esse omnino largiendum? Sic enim dixit. Largitio quae fit ex re familiaris: fontem ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitas benignitate tollitur. Quae quoque in plures usus sic minus in multos uti possis: & idem paulo post. Quid autem est stultitius: quam quod libenter facias: curare ut id diutius facere non possis. Videlicet professor sapientiae refrenat homines ab humanitate: monetque ut rem familiarem diligentet custodiant: malintque arcam quam iustitiam conseruare. Quod cum intelligeret in humanum esse ac nefarium: ex aliquo capite quasi actus poenitentia sic ait: nonnunquam tamen est largiendum: nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum: & saepe idoneis hominibus egentibus de re familiari impartiedum. Quid est idoneis: nempe his qui restituere ac referre gratiam possint. Si nunc Cicero uiueret exclamarem: profecto Hic hic M. Tulli aberrasti a uera iustitia: eaque uno uerbo sustulisti: cum pietatis & humanitatis officia utilitate metitus es non idoneis hominibus largiendum est: sed quantum potest non idoneis. Id enim iuste: id pie: id humane fit: quod sine spe recipiendi feceris. Haec est uera illa & germana iustitia: cuius solidam & expressam effigiem nullam tenere nos dicis: ipse pluribus locis clamas mercenariam non esse uirtutem: faterisque in libris legum tuarum liberalitatem gratuita esse his uerbis: nec est dubium: quoniam is qui liberalis benignusque dicitur: officium non fructum sequatur. Cur ergo idoneis potius largiris: nisi ut postea mercedem recipias? Te ergo auctore ac praecipitorem iustitiae quisque idoneus non erit: nuditate: siti: fameque confiteatur: nec homines copiosi & usque ad delicias abundantes subuenient ultimae necessitati. Si uirtus mer

LIBER SEXTVS

eodem nõ exigis: si propter se (ut dicitis) expetenda est ergo iustitia principẽ matremq; uirtutum suo precio nõ tuo cõmodo æxtima: ei potissimũ tribue: a quo nihil spes: quid psonas eligis: qd membra ispicis? Pro hoie tibi habendus est quisq; precatur: ideo quia te hoiem putet. Abiice umbras illas imaginesq; iustitiæ: atque ipsam uerã & expressã tene: largire cæcis: debilibus claudis: destitutis quibus nisi largiari: moriendum est. In utiles sunt hoibus sed utiles deo: qui eos retinet: in uita: q; spiritu donat: qui luce dignat̃ foue quãtum in te est: & animas hoium ne extinguant: hũanitate susteta. Qui succurrere pituro põt si nõ succurrerit: occidit. Verũ isti quare neq; naturã retinet: neq; premiũ in eo qd sit sciunt: dũ perdere timet: pdunt: & in id qd maxie cauẽt: incidũt: ut quicq; largiunt: aut pereat oino: aut ad tẽpus breuissimũ proficit. Nã qui exiguã stipẽ miseris negãt qui cõseruare humanitatẽ sine damno suo uolunt patrimonã sua effundunt: ut aut peritura & fragilia sibi cõparent: aut certe suis maximis dãnis nihil cõsequant̃: qd .n. dicendũ e de his q; populari leuitate dicti: uel magnis urbibus suffecturas opes exhibendis muneribus ipẽdunt: nisi eos dementes atq; furiosos q; præstent id populo quod & ipsi pdant: & nemo eorũ quibus præstatur accipiat: Itaq; ut est ois uoluptas caduca & breuis: oculorũ maxie & aurũ aut obliuiscunt hoies: & alterius dãnã p ingratia habet aut et offendũt: si n̄ est libidini uulgi satisfactũ: ut et hoies stultissimi malũ sibi malo cõperauerint: aut si adeo placuerint: nihil ap̄liũ q; inanẽ fauorẽ: paucorũq; dierũ fabulas assequunt̃. Sic quotidie leuissimorũ hoium patrociniã in res supuacuas prodigũtur. Nũ ergo sapiẽtius q; utiliora & diuturniora ciuibus suis exhibent munera: Hi scilicet qui publicis operibus extructis: memoria nomini suo quærũt: ne isti quidẽ recte bona sua in terrã sepeliũt qã nec memoria q; quã mortuis cõfert: nec opa eorũ sempiterna sunt: siquidẽ aut uno tremore terræ dissipant̃ & corruũt: aut fortuito cõsumunt̃ incendio: aut hostili aliquo ipetu diriuunt̃: aut certe uetustate ipsa dissoluta labũtur. Nil est .n. (ut ait orator) opere & manu factum qd nõ cõficiat̃ & consumat uetustas. Ad hæc iustitia & leuitas florescit quotidie magis: illi ergo melius: q; tribullib; suis aut clientibus largiuntur. Aliqd .n. præstant hoibus & prosunt: sed nõ e illa uera & iusta largitio. Beneficentia .n. nulla e: ubicũq; necessitas nõ est. Perit ergo quicquid gratiæ causa tribuitur non indigentibus: aut cum scẽnore redit: & beneficentia non erit. Quod etsi gratum e his quibus datur: iustum tamen non est: quia si non fiat: nihil mali sequitur.

Vnum igitur certum & uerum liberalitatis officium est egentes atq; inuitiles alere. A quo sit speranda & expetenda: & quæ & quanta sit ueræ liberalitatis merces & quã inanis & nulla falsæ: & qui sunt gradus humanitatis.

Ca. xii.

Aec est illa perfecta iustitia: quæ custodit humanã de qua philosophi loquunt̃ societate. Hic diuitiarũ maximus & uerissimus fructus: e nõ uti opibus ad propria unius uoluptatẽ: sed multorũ salutẽ: nõ ad præsentẽ suũ fructũ: sed ad industriã: quæ sola non interit. Tenendum est igitur oino ut ab officio misericordiæ spes recipiendi absit oino. Huius .n. opis & officii merces a deo expetenda est solo: nam si ab hoie expetes: iã nõ hũanitati erit illa: sed beneficii remuneratio: nec põt uideri bene meruisse: q; qd fecit nõ alteri sibi præstat: & tamen eo redit: ut qd alteri quisq; præstiterit nihil ab eo cõmodi sperans: uere sibi præstet: q; mercedẽ capiet a deo: Item deus præcepit: ut si quãdo cenã parauerimus: eos icõiunctũ adhibeamus: q; reuocare non possint & uicem reddere ut ois actus uitæ nostræ nõ careat misericordiæ mũere. Nec tamẽ qf quã interdictã sibi putet aut cõmunionẽ cũ amicis: aut caritatẽ cũ pximis: sed notũ nobis deus fecit: qd sit uerũ & iustum dei opus: ita nos oportet cum proximis uiuere: dum

DIVINARVM INSTITVTIONVM

modo sciamus illud ad hoīem: hoc ad deam pertinere. Præcipua igitur uirtus est hospita-
 litas quod philosophi quoq; aiunt. Sed eam detorquent a uera iustitia: & ad cōmodū
 rapiunt. Recte inquit, Cicero a Theophrasto est laudata hospitalitas: Est enī (ut mihi
 quidem uidetur) ualde decorū patere domos hoīum illustrium hospitalibus illustribus.
 Eodem modo rursus errauit: quo tum cū idoneis esse diceret largiendū: non enī iusti &
 sapientis uiri domus illustribus debet patere: sed humilibus & abiectis. Nā illustres il-
 li ac potentes nulla re possunt indigere: quos opulentia sua & munit: & honorat: nihil
 a uiro iusto faciendum est: nisi qd sit beneficiū. Beneficiū si referat iterit: atq; finit nec
 enī possumus id hñe integrū cuius preciū nobis psolutū est. In his itaq; bñficiis iustitiæ
 rō referuatur: quæ salua & incorrupta p manserint. Permanēt aut nō aliter q si præsten-
 tur his hoibus: qui pdesse nullo possunt. At ille in recipiēdis illustribus nihil spectauit
 aliud: nisi utilitatem: nec dissimulauit hō ingeniosus: quid ex eo cōmodi speret. At enim
 quid faciat potentē apud externos futurū per grām principū: quos sibi hospitii & ami-
 citiæ iure cōstruxerit: O q multis argumentis Ciceronis in cōstātia si id agerem: redar-
 gui posset: nec tam nr̄is quā suis uerbis refellerentur: idē quippe ait: ut quisq; maxime
 ad suū cōmodum referat quecunq; agit: ita neminē eē uirum bonū: idē etiā negat sim-
 plicis & apti hoīs esse ambire simulare aliud: & prætere aliud agere uideri: cū aliud
 agat: præstare se alteri fingere qd sibi præstet: sed maliciosi potius: & astuti: & fallacis:
 & subdoli. Quō ergo defēderet quo minus am bitiosa illa hospitalitas malitia eēt: Tu
 mihi oēs portas circūcurses: ut aduenientis populorū atq; urbiū principes domū tuā in-
 uites: ut p eos apud ciues eorū potētia consequare: uel isq; te iustū: & humanū: & hospi-
 talē uideri: cū studeas utilitati tuæ. Verū hoc ille nō potius incaute. Quid enī minus i
 Ciceronem cōuenit: Sed ignorantia ueri iuris prudēs ac sciens in hos se laqueos induit.
 Qd ut ei possit ignosci: testificatus est nō ad uerā iustitiā quā non teneat præcepta se
 dare: sed ad urbram imaginēq; iustitiæ. Ignoscēdum est igit̄ umbratico & imaginatio
 præceptoris: nec ab eo ueritas exigenda est qui senescire fateat. Captiuorū redēptio ma-
 gnū atq; præclarū iustitiæ munus est: qd idē ipse Tullius approbauit: Atq; hæc beni-
 gnitas inq; etiā reipublicæ ē utilis redimi a seruitute captos locupletare tenuiores. Hæc
 ego cōsuetudinē benignitatis largitioni munerū longe antepono. Hæc ē grauiū hoīum
 atq; magnorū. Proprium igitur uictorum opus ē: alere pauperes: ac redimere captiuos
 Cū apud iniustos si q hæc faciant: graues & magni appellent̄. His enī maxime laudis ē
 benefacere quos nemo sperauit eē facturos. Nā q bonū facit uel consanguineo uel pxi-
 mo uel amico: haud nullā uel certe magnā laudē meretur: quia facere debet. Sitq; ipi
 ac detestabilis: nisi fecerit id quod ab eo & natura ipa & necessitudo exigat: & si facit: nō
 rā gloriæ assequendæ q̄ reprehensionis uitandæ causa fecit. Qui autem facit alieno &
 ignoto: is nō dignus est laude: quoniam ut faceret sola ductus est humanitate. Ibi ergo
 iustitia est: ubi ad beneficiendū necessitatis uinculum nullum est. Hoc igitur benigni-
 gnitatis officium non antepone re quidem largitioni numerum debuit: quod est com-
 parantis: & e duobus bonis id quod sit melius eligentis. Illa uero largitio hominum pa-
 trimonia in mari abiicientiū: ianis & leuis: & omni iustitia remotissima est. Itaq; ne di-
 ci quidem munera oportet: in quibus nemo accipit: nisi qui accipere non meretur non
 minus magnum iustitiæ opus est: pupillos & uiduas destitutos: & auxilio indigentes
 tueri atq; defendere: quod a deo uniuersis diuina illa lex præscribit: quando quidem bo-
 ni quicq; iudices ad officium suū iudicant pertinere: ut eos hūanitate naturali foueant
 ac prodesse nitant̄: Verū hæc opera ppria nostra sunt: qui legem: qui uerba ipsius dei

LIBER SEXTVS

præcipientis accipimus. Nã illi sentiunt natura esse iustũ: tueri eos q̄ tutela carer: sed
 cur ita sit nõ prospiciunt. Deus. n. cuius ppetua clemẽtia e: iccirco uiduas pupillasq; de
 fendi ac tueri iubet: nequis respectu ac miseratiõe pignorũ suorũ retardet: quo minus
 mortẽ p iustitia fidelq; suscipiat: sed iccõtanter ac fortiter subeat: cũ sciat se caros suos
 deo relinquere: nec his unq; præsidium defuturũ. Aegros quoq; q̄bus defuerit q̄ assistat:
 curandos fouedolq; suscipie summa humanitatis & magna opationis e. Quod q̄ fece-
 rit hic uiuã hostiã deo acquireret & qd̄ alteri dederit ad tps: ipse a deo accipiet in æternũ.
 Vltimũ illud & maximũ pietatis officium e: pegrinorũ & pauperũ sepultura: qd̄ illi uirtu-
 tis iustitiãq; doctores pr̄sus nõ attigerũt. Nec eni poterãt id uidere: q̄ utilitate oĩa of-
 ficia sua metiebant. In cæteris. n. q̄ supra dicta sunt: quãuis uerũ limitẽ nõ tenuerint: ta-
 mẽ quoniã cõmodi aliquid in his deprehenderũt: quasi odore quodã ueritatis retenti p-
 pius aberrauerũt. Hoc aut quia nihil uidere in eo cõmodi poterãt relinquere. Quia etiã
 nõ defuerũt qui supuacaneã facerẽt sepulturã: nihilq; dicerẽt eẽ maliq; iacere in hũatũ
 atq; abiectũ: quorũ impiã sapietiã tã oẽ humanũ genus respuit: q̄ diuinã uoces que id
 fieri iubent. Verũ illi nõ audet id nõ eẽ faciendũ: sed si forte nõ fiat: nihil eẽ icomodum:
 Itaq; in ea re nõ tã præcipiẽtiũ q̄ cõsolantiũ fungunt officio: ut si forte id sapienti eue-
 nerit ne se ob hoc miserũ putet. Nos aut nõ quid sapieti ferendũ sit dicimus: sed qd̄ fa-
 cere ipse debeat. Itaq; nõ quærimus nũ: utrũ ne tota sepeliendi rõ sit utilis: nec ne licet
 hæc eẽ si sit inanis (ut illi extimãt) tñ faciẽda e: uel ob hoc solum: q̄ apud hoies bene &
 humane fieri uideat. Animus. n. querit: & oppositũ põderatur. Nõ eni patiemur figurã
 & figmentũ dei feris ac uolucris in prædã iacere: sed redemus id terrã: unde ortũ e. Et
 quis in hoie ignoto necessariorũ sepulturã nulli negã. Jũ munus ipse bimus: in quorũ lo-
 cũ quia defunt: succedat humanitas & ubicũq; hõ desiderabit: ibi exigi officium nostrum
 putabimus. In quo at magis iustitiã rõ cõsistit: q̄ in eo: ut qd̄ prestamus nris p affectũ
 præstemus alienis p humanitatẽ: q̄ e multo certior iustiorq;. Cũ iã nõ hoie præstatur.
 q̄ nihil scit: sed deo cui carissimũ sacrificiũ e opus iustũ. Dicit aliqs fortasse. Si hæc oĩa
 fecero: nihil hẽbo. Quid. n. si magnus hoium numerus egebit: algebit: capiet: morietur
 ut hæc faciẽtẽ uel uno dei patrimonio exui sit necesse: Perdã ne rem familiarẽ meo aut
 meorũ labore q̄ sitã: ut iã ipi mibi aliena misericordia uiuẽdũ sit: Quid tu tã pusillo aĩo
 paupertatẽ times: quã e uestri philosophi laudãt: nihil hac tutius: nihil trãquillius eẽ re-
 stant: Hoc qd̄ times: sollicitudinẽ portus: An ignoras quod piculis: quot casib; cũ his
 malis opibus subiacet: Quæ tecũ bene agẽt: si sine tuo cruore trãsierit. Tu uero preda
 onustus sedis & spolia geris: quæ irritet aĩos eẽ tuorũ. Quid ergo dubitas bene collo-
 care id qd̄ tibi forsità eripiet aut unũ latrocinium: aut existẽs repete pscriptio: aut hosti-
 lis aliq; direptio: Quid uerere fluxũ: ac fragile bonũ facere sempiternũ: aut thesaurũ tu-
 os custodi deo tradere: ubi nõ furẽ prædonẽq; timeas: nõ rubiginẽ: nõ tyrãnũ: Qui apd̄
 deũ diues e: paup eẽ nunq; poterit. Si iustitiã tãti putas: sequere abiectis oneribus quæ
 te premũt. Libera te ipsũ cõpedibus & cathenis: ut expeditus ad deũ curras. Magni &
 excelli aĩ est despiciere & calcare mortalia. Sed si hanc uirtutẽ nõ capis: ut diuitias tuas
 in arcã dei cõferas: ut fragilibus tibi cõpares firmiora: liberabo te metu. Oĩa ista præce-
 pta nõ soli tibi datur: sed oĩ populo: qui mẽte cõiunctus est: & coheret sicut unũ homo.
 Si solus magnis operibus nõ sufficis: pro uirili parte opare iustitiã: sit tamen ut quan-
 tũ diuitiis inter cæteros: tantum opere præcellas. Neq; nunc suaderi tibi putes: ut rem
 familiarẽ tuam minuas uel exhaurias: sed quæ superuacua fueras impensurus: ad me-
 liora cõuertas: Vnde bestias emissas hic captos redime: unde seras pascis: hic paupes ale:

DIVINARVM INSTITVTIONVM

unde hoies ad gladiū cōparas: hinc Inocēts mortuos sepelli. Quid pdest pditæ neq̄tiae
bistiarios facere locupletes: & instituere ad flagitia: Transfer ad magnū sacrificiū male
pitura: ut p̄ his ueris muneribus hēas a deo munus aeternū. Magna ē misericordiae mer
ces: cui deus pollicet̄ pctā se oīa remissurū. Si audieris inq̄t precās supplicis tui: & au
diā ego tuas: si misertus laboratiū fueris: & ego in tuo labore miserebor. Si aut̄ nō respe
xeris nec adiuueris: & ego aiū tuū cōtra te gerā: tuisq̄ te legibus iudicabo.

De p̄hemio & q̄ in necessitate & precibus pauperum quisq̄ teneatur a deo & tribus
gradibus uirtutis. Ca. xiii.

Votiens igit̄ rogaris: tēptari te a deo crede an sis dignus exaudiri. Circūspice
q̄ cōsciā tuā: & q̄tū potes medere uulneribus: nec tñ qa pctā largitōe tollūe: da
ri tibi licētiā peccādi putes. Abolent̄ enī si deo largiare: qa peccaueras. Nā si si
ducia largiēdi pecces: nō abolent̄. Deus. n. purgari hoies a pctis maxime cupit iōq̄: agi
pniam iubet. Agere at̄ pniam nihil aliud ē q̄ p̄fiteri: & affirmare se ulterius nō peccatu
rū. Ignoscit̄ itaq̄ his q̄ ad peccatū ignorāter: imprudenter iucauteq̄ labūt: ueniā nō hēt
q̄ sciēs peccat. Nec tñ si aliq̄s purificatus fuerit ab oī labe pcti: tēpandū sibi ab ope largi
tionis existimet: qa nō hēat pctā: q̄ delet. Immo uero tū magis iustitiā dēt opari: cū fa
ctus est iustus: ut qd̄ ante medelā uulnerū fecerat: post modū fecit i gloriā laudēq̄ uir
tutis. Eo accidit: q̄ nemo eē sine delicto pōt q̄ diu idumēto carnis ornatus ē. Cuius fir
mitas triplici mō subiaceat dño peccati factis: dcis: cogitatiōibus. Per hos gradus ad sū
mū culmē iustitiā p̄cedit. Primus ē uirtutis gradus malis opibus abstinere: secundus ē
malis uerbis tertius ē cogitatiōe rerū malorū. Qui primū gradū ascēdit: satis iustus ē
q̄ scdm̄ iā p̄fecte uirtutis: siq̄ dē neq̄ sermone delinquat: q̄ tertiū is uere similitudinē dei
asssecutus uidet̄. Est enī pene supra humanū modū nei cogitatiōe qd̄ admittere: qd̄ sit
uel factu malū: uel improbū dictū. Itaq̄ ēt iusti hoies q̄ frānare se possūt ab oī ope inu
sto: nōnūq̄ tñ ipsa fragilitate uincūtur: ut uel in ira malū dicāt: uel aspectu rerū dele
ctabiliū tacita cogitatiōe cōcupiscāt. Qd̄ si mortalis cōditio nō patitur hoiem eē ab oī
macula purū debēt ergo p̄petua largitōe peccata carnis aboleri. Vnū est enī sapientis
& iusti: & uitalis uiri opus: diuitias suas in sola iustitiā cōlocare: qua p̄fecto q̄ eget licet
ille Græsum aut crasū diuitis super: hic paup̄: hic nudus: hic mēdicus putādus ē. Dāda
igitur opa est: ut indumēto iustitiā pietatisq̄ uelemur: quos nemo exuat qd̄ nobis sem
piternum p̄ebet ornatum. Nam si deorum cultores simulacra insensibilia excolūt: &
q̄cquid p̄ciosi habēt: in ea: cōferunt: quibus nec uti possunt: nec grās agere: q̄ acce
perint: quāto iustus est & uerius: uiuentia dei simulacra excolere: ut p̄meare iuenire ui
uiuētē. Quod sicut usui habent quicquid acceperint: & gratias agūt: ita deus in cui
cōspectu bonū feceris: & p̄babit: & mercedem pietatis exluet.

Quod philosophi uera caruerint humanitate: qui cum stoicis eam inter morbos ani
mi posuerunt: Ca. xiiii.

I ergo in hominē p̄clarū & excellēs bonū est misericordia: idq̄ diuinis testi
s moniis & bonorū malorūq̄ cōsensu optimū iudicatur: apparet philosophos lō
ge abfuisse ab humano bono: qui neq̄ p̄ceperunt eiufmodi quicq̄: neq̄ fece
runt sed uirtutem quæ p̄pe modum in hominē est singularis: pro uitio semper habue
runt. Libet hic interponere unum de philosophia locum: ut illorū plenius coarguam
errores: qui misericordiam: cupiditatem metum: morbos animi appellat̄. Conat̄ illi
quidem uirtutes a uitiis disiungere: quod est sane facillimum. Quis enim non posset li
beralē a prodigo seperare (ut illi faciūt) aut purum a sordido: aut quietem a inertia ut

cautum a timido q; hæc quæ sunt bona: fines suos habeant: quos si excefferint: i uicia la-
bunt: ita ut cōstātia nisi p ueritate sit suscepta: sit imprudentia. Itē fortitudo si nulla ne-
cessitate cogēte aut nō p cā honesta certū piculū subierit: i temeritatē cōuertit. Libera-
litas quoq; si alios i se cōtēct: potius q̄ insectatibus resistat: cōtumacia est. Seueritas etiā
nisi se itra cōgruētes cocentiū pœnas coerceat: sit scæua crudelitas. Itaq; dicūt eos qui
mali uideant: n̄ sua spē peccare nec mala poti⁹ eligere: sed bonorū specie lapsos icide-
re in mala: dū bonorū ac malorū discrimē ignorāt. Hæc qdē falsa nō sūt: sed ad corpus
cūcta referūt. Nā parcū eē aut cōstātē: aut cautū: aut getū: aut seuerū: uirtutes sūt qdē
sed hui⁹ rpariæ uitæ. Nos at q̄ hæc uitā cōtēnimus: alias nobis uirtutes ppositas habe-
mus: de qbus philosophi ne suspicari qdē ulla rōne potuerunt. Itaq; & uirtutes quas dā
p uitiis & uicia quæ dā p uirtutibus hūerūt. Nā stoici affect⁹ oēs quorū impulsu aius cō-
mouet ex hoie tollūt: cupiditatē atq; lætitiā metū: mœstitiā: quorū duo priora ex bōis
sunt: aut futuris aut præsetibus: posteriora ex malis. Eodē mō hæc q̄ttuor morbos (ut
dixi) uocāt: nō tā natura iustos q̄ praua opinione susceptos. Et iccirco cēset eos extirpa-
ri posse radicatus: si bonorū malorūq; opinio falsa tollat. Si enī nihil cēseat sapiēs bonū
nihilq; malū: nec cupiditate ardescet: nec lætitiā gestiet: nec metu terrebit: nec agritu-
dine cōtraheet. Mox uidebimus, an efficiāt qd uelint: aut quid efficiāt: interī ppositū ar-
rogans ac pene furiosum: qui se putet mederi: & eniti cōtra uim rōnēq; naturæ.

Quomō peripathetici uincant stoicos: & doceāt affectū naturalīū stimulos euelli nō
posse: sed mitigari. Et q; ea quæ brutis aialibus data sūt singulo hoī insita sūt uniuersa.
Et quō stoici mentis affectiones definiant.

Ca. xv:

Aec enī naturalia eē nō uolūtaria: oīum uiuētīū rō demonstrat: quæ his dē oibus
h quatiē affectib⁹. Peripathetici ergo rectius: qui hæc oīa detrabi posse negant:
qa nobiscū simul nata sūt: & conant ostēdere q̄ puidēter & q̄ necessarie deus si
ue natura (sic enī dicūt) his nos armauerit affectibus quos tñ quia plerūq; uitiosi sūt
si nimii sint: posse ab hoie adhibito mō salubriter temperari: ut tantū hoī q̄tū naturæ satis
est: relinquat. Nō isipiēs disputatio: si (ut dixi) oīa nō ad hanc uitā referentur. Stoici er-
go furiosi: qui ea nō tēpant: sed abscondunt: rebusq; a natura iustis castrare hoīem quo-
dāmō nolūt. Q d̄ tale est: quale si uelint aut metū detrahēre ceruis: aut uenenū angui-
bus aut irā feris: aut placiditatē pecudibus. Nā quæ singula mutuis aialibus data sūt:
ea uero uniuersa hoī simul. Q d̄ si ut medici dicūt lætitiæ affectus in splene est ire in fel-
le libidinis in iecore timoris i corde: facilius est inrerficere aīal ipsum q̄ ex corpore aliqd
euellere: quod est animantis naturam uelle mutare. Sed homies prudentes nō intelli-
gunt: cum uicia ex hoie tollūt: etiā uirtutem se tollere: cui soli locū faciūt. Nam si uirt⁹
est in medio ire impetu seipsum cohibere & reprimere: quod negare non possunt: caret
ergo uirtute quisquis ira caret. Si uirtus est libidinē corporis continere: uirtute careat
neceffe est: qui libidinē quā temper: nō habet. Si uirtus est cupiditatē ab alieni appeti-
tione frænare: nullam cerre uirtutē pōt habere qui caret eo: ad quod cohibendū uirtu-
tis usus adhibet. Vbi ergo uicia nō sūt ne uirtuti: locus est quidē: sicut ne uictoriæ qui
dem: ubi aduersarius nullus est: Ita fit ut bonū sine malo esse in hac uita nō possit. Affe-
ctus igitur quasi ubertas aīorū est naturalis: Nam sicut in sentes ager qui ē natura fce-
cūdus: exuberat: sic animus incultus uitiis sua sponte inualefcētibus: uelut spinis obdu-
citur. Sed cū uerus cultor accesserit: statī cadentibus uitiis fruges uirtutis oirūtur. De-
us itaq; cū hoīem primum fingeret: mirabili puidentiā ingenerauit ei prius istas animi
cōmōtiones: ut posset cape uirtutem: sicut terra culturā. Posuitq; materiā uitiōrū affe-

DIVINARVM INSTITVTIONVM

ctibus: uirtutis in uitiis. Quæ pfecto aut nulla est: aut in usu esse nõ poterit: si defint ea p quæ uis eius aut appareat: aut cõstet. Videamus nũc: idẽ illi q uitia penitus excidũt qd effecerit. Quattuor illos affectus: quos ex opinione bonorũ malorũq nasci putat: qbus euulsus sanadũ eẽ aium sapiẽtis existimãt: qm̃ intelligũt & natura infitos eẽ: & si ne his nihil moueri nihil agi posse alia qdã in eorũ locũ uicẽq supponũt. Pro cupiditate substituũt uolũtatẽ: q si uero nõ multo sit præstabilius bonũ cupe q malũ uelle. Itẽ pro lætitiã gaudiũ: p metu cautionẽ. At in illo quarto imutãdi nois eius ratio defecit. Itaq; ægritudinẽ penitus. i. mcestitiam dolorẽq; ai sustulerũt: qd fieri nequaq; põt. Quis enĩ põt nõ dolore: si patriã aut pestilẽtia exhauerit: aut hostis iuaferit: aut tyrãnus oppreserit: Põt aliq; nõ dolore: si sublatã uiderit libertatẽ: si p̃ximos: si amicos: si bonos uiros aut exterminatos: aut crudelissime trucidatos: nisi cuius mēs ita obstupuerit: ut sit ei sē sus ois ereptus. Quare aut oia tollere debuerũt aut iplẽda fuerat curta hæc & debilis disputatio. i. eẽ p ægritudine aliqd reponẽdũ: qm̃ superiorib; ita ordinatis hoc cõsequẽs erat. Ut enĩ præsertim letamur bonis: sic malis angimur ac dolemus. Si ergo lætitiã q uitiõsã putabãt: nomẽ aliud ididerũt: sic ægritudinẽ: qm̃ & ipsam uitiõsã putabant: aliud uocabulum tribui cõgregabat. Vnde apparet nõ illis rẽ defuisse: sed uerbũ: cuius indi gẽtia eum totũ affectũ q est uel maximus: cõtra q natura patereẽ auferre uoluerũt: Nã illas noium cõmutatiões poterã coarguere pluribus & ostẽdere: aut sermõis ornãdi au gẽdãq; copiã grã: multa noia hisdẽ rebus iposita: aut certe nõ multa iter se illa distare: nã & cupiditas a uolũtate icipit: & cautio a metu orit: & lætitiã nihil aliud est q pfugũ gaudiũ. Sed putemus ut ipsi uolũt eẽ diuersa. Nẽpe igit; cupiditatẽ eẽ dicent p̃seueratẽ ac ppetuã uolũtatẽ lætitiã uero isolenter se efferẽs gaudiũ: metũ at nimia & excedẽtem modũ cautionẽ. Ita sit ut ea q tollẽda eẽ censent: nõ tollãt: sed tẽperẽt: si qdẽ noia tantũ nõ imutant: res ipsa manẽt. Eo igit; iprudentes reuoluũtur: p̃ipatici rõne pueniunt ut uitia quoniã tolli non possunt: medio temperanda sint: Errant ergo: quoniã nõ efficiunt quod uolunt: & longo asperoq; circuitu in eandem uiam redeunt.

Quomodo peripatherici errauerunt: & q bonus usus affectuũ uirtus est: malus uitiũ. Et quod usus ipse ex causã pensandus est. Ca. xvi.

T ego p̃ipatheticos qdẽ accesserit ad ueritatẽ p̃uto: qia uitia eẽ cõcedũt: sed ea me a diocriter tempant. Cauendũ eẽ. n. uitiis eẽ mediocribus: qn potius efficiendũ fuit primũ: ne uitia eẽnt nec enĩ qdẽ uitiõsũ nasci põt: sed uitia fieri si malis utamur affectibus: uirtutes si bene. Deinde mõstrãdũ est nõ iplos affect; sed eorũ cãs eẽ moderãdas. Nõ est inqunt nimia lætitiã gestiẽdũ: sed modice ac tẽpate. Hoc uero tale eẽ: qle si dicerent nõ eẽ currẽdũ cõcitare: sed gradiẽdũ moderate. At põt & q gradif errare: & qui currit rectã uia tenere. Quid si oñdero eẽ aliqd: ubi nõ tm̃ modicũ: sed uel punctũ gaudere uitiõsũ sit: & aliud cõtra: i quo uel exultare lætitiã minime criminõsũ: Quid tã dẽ nobis ista mediocritas, pderit: Quæro utrũ ne sapienti lætãdũ putẽt: si quid inimico suo mali uidẽt accidere: aut utrũ ne lætitiã refranare debeãt: si uictis hostibus aut op̃so tyrãno libertas & saluis ciuibus parta sit: Nemo dubitat: qui & i illo exigũ lætari: & in hoc parũ lætari sit maximũ crimẽ. Eadẽ de cæteris affectib; licet dicere. Sed (ut dixi) nõ in his moderãdis sapiã rõ uerfat: sed i cãis eorũ qm̃ extrifecus cõmouẽt: nec his potissimũ frãnos iponi oportuit: qm̃ & exigui possunt eẽ in maxio crimẽ: & maximi possunt esse sine crimine. Sed assignãdi fuerunt certis tpibus: & rebus & locis: ne uitia sint quibus uti recte licet. Sicut. n. recte ambulare bonũ eẽ: errare at malũ: sic moueri affectibus in rectũ: bonũ est: in prauũ: malũ. Nã libido si extra legitimũ thorũ non euaget

LIBER SEXTVS

licet sit uehemens: tamē culpa caret. Sin uero appetit alienū: licet sit mediocris uitiū
tamē maximū ē. Nō est ita q; morbus irasci: nec cupere; nec libidine cōmoueri: sed iracū-
dū ēē morb⁹ ē; Cupidū libidinōsū. q; enim iracūdus est: ēt cui nō debet: aut cū nō oportet
irascit. Qui cupidus: ēt qd' nō opus est cōcupiscit. Qui libidiosus. ēt qd' legibus
uetat affectat. Ois ergo rō in eo uersari debuit: ut quoniā earū rerū impet⁹ inhiberi nō
pōt: nec debet: quia necessario est insitus ad tuēda officia uitae; dirigetur potius in uia
rectā: ubi ēt cursus offēsiōe ac piculo caret.

Q d' ea quae philosophi uitia putāt: uirtutes sūt: si tamē referantur ad sinē debitū. i. ad
deū. Et q; infani sunt qui humanam naturā ingenitis affectibus spoliare nitūt. *Ca. xvii*
Ed euectus sū coarguēdi studio lōgius: cū sit mihi ppositū ea quae uitia phi pu
s tauerūt: ostēdet nō tātū uita nō ēē: uerū ēt magnas ēē uirtutes. Ex aliis docēdi
grā sumā: q; p̄mer ad rē maximē puto. Metū seu timorē i maximo uitiō ponūt
sumā: q; ibecilitatē esse ai putant: cui sit contraria fortitudo: q; si sit i hoīe: locū timorē ēē
nullū. Credit ergo ne aliq; fieri possit: ut idē met⁹ sumā sit fortitudo: Minie. Nequa. n.
uī cape natura: ut aliquid i cōtrariū recidat. Qui ego nō arguta aliqua cōclusiōe. ut apd
Platonē. Socrates facit q; eos quos cōtra disputat: cogit ea quae negauerāt: cōfiteri: sed
simpliciter oñdā sumū metū sumā uirtutē. Nēo dubitat: qn timidi & ibecilli sit ai: aut
dolorē metuerē: aut egestatē: aut exiliū: aut carcere: aut mortē: quae oīa q; nō exhor-
uerit: fortissimus iudicat. Qui autē deū metuit: illa uniuersa nō metuit. Ad qd' pbandū
argumētis opus nō est. Spectata sūt. n. sp: spectāturq; adhuc p̄orbē p̄ene cultorū dei: i
q; bus excruciatōis noua & iusitata tormētā excogitata sūt. Nā de mortis generib⁹ hor-
ret aiūs recordari: cū imaniū bestiarū ultra ipsā mortē carnificina sauerit. Has tñ exe-
crabiles corporū laceratiōes scelix atq; iuicta patiētia sine ullo gemitu ptulit. Hac uir-
tus oib⁹ populis atq; p̄uicis & ipsis tortorib⁹ miraculū maximū p̄buit: cū patientia
crudelitas uincere. Atq; hāc uirtutē nihil aliud q; met⁹ dei fecit. Itaq; (ut dicebam) nō
euellēdus ut stoici: neq; tēpādus timorē: ut p̄ipathetici uolūt. sed i uerā uia dirigēdus est
aufferēdus: sūt metus: sed ita ut his solis reliquāt: q; qm legitim⁹ ac uerus ē: solus efficit
ut possint cetera nō timeri. Cupitas quoq; iter uitia numerat. Sed si haec quae terrena
sūt cōcupiscit: uitiū est: uir⁹ at si caelestia. Qui. n. iustitiā: q; deū: quā uita p̄petuā: q; lu-
cē sempiternā: ea oīa quae deus hoī pollicet cōseq cupit: opes istas & honores & potēta-
tus & regna ipsa cōtēnet. Dicit fortasse stoicus. Volūtate opus est ad haec cōsequenda
nō cupiditate: imo uero parū est uelle. Multū. n. uolūt: sed cū dolor uiscerib⁹ accesserit.
uolūtās cedit: cupiditas p̄seuerat: quae efficit ut cōtēptui sint oīa quae ceteris appetunt.
sumā uirtus est. Siq; dē cōtinentiā mē est. lōq; potius illud efficere debemus: ut affect⁹
q; bus prauē uti uitiū est dignamus in rectū iste cōcitatiōes aiōrū iuncto curru similes
sūt: in quo recte moderādo sumū rectoris offm est: ut uia nouerit: quā si tenebit quāli-
bet cōcitate ierit: nō offendet. Si autē nō errauerit: licet placide ac leniter eat: aut p̄ cōfra-
gosa uexabit: aut p̄ p̄cipitia labet: aut certe quo nō opus est: defere. Sic cursus illae
uia: qui affectibus uelut equis p̄nicibus ducit: si rectā uia teneat: funget officio. Me-
tus igitur & cupiditas si p̄iciātur in terra: uitia fient. Virtutes autē si ad diuina referātur
parsimoniā cōtra uirtutis loco habent: quae si studiū est habendi: nō pōt esse uirtus qā
in augendis uel tuendis terrestribus bonis tota uersatur. Nos autem summū bonum
non referimus ad corpus: sed omne officium solius animae conuersatione metimur.
Quod si (ut supra docui) patrimonio minime parcendum est: ut humanitatem iusti-
tiamq; teneamus: non est uirtus frugi esse: quod nomem uirtutis speciē fallit ac decipit.

DIVINARVM INSTITVTIONVM

Est eni frugalitas abstinentia qdē uoluptatū: sed eo uitiū quia ex habēdi amore descendit cū sit & uoluptatib⁹ abstinedū: & pecuniæ minime tēpandū. Nā pce. i. mediocriter uti pecunia quasi quædā pusillitas ē aī: aut prætimentis ne sibi desit: aut despantis posse illā reparare: aut cōtēptū terrestriū nō capiētis. Sed illi rursus eū q rei familiari suæ n̄ parcat. p̄digū uocat. Nā ita liberalē distigūta p̄digo: q̄ is liberalis sit: q̄ benemeritis & cū oportet & q̄tū satis ē: largiat. Prodigus uero q̄ & nō meritis cū opus nō ē: & sine respectu rei familiaris effūdat. Quid ergo: Prodigū ne dicemus eū: qui miæ cā tribuit egētibus uictū: At qui multū refert utrū ne scort s pp libidinē largiare: an miseris pp hūanitatē utrū pecūiā tuā p̄ductores: aleatores lenōesq; diripiāt an illā pietati ac deo prætēs: Vtrū ne illā uētri ac gulæ igeras: an i thesauro iustitiæ reponas. Vtrū ergo uitiū ē effūdere i mala ptē: sic i bonā uirtus. Si uirt⁹ ē nō p̄cere opib⁹: quæ possūt repari: ut bonis uitā sustētes: quæ tēpari nō pōt: uitiū igit p̄ simōiā ē. Quare nihil aliud dixerī q̄ illa nos q̄ hoiem mite ac sociale aīal orbāt suo noiē: q̄ euulsus affectibus: quibus oīs cōstā hūanitas: ad imobilē stuporē mētis p̄ducere uolūt: dū studēt aīum a pturbatiōibus liberare & (ut ipsi dicūt) q̄etē trāq̄llū reddere. Q d̄ fieri nō tm̄ nō pōt: q̄a & rō eius nō motu ē: sed ne oportet q̄dē: q̄a sicut aqua quidē sp̄ iacēs & quieta i salubris & magis turbata est: sic aīus imotus ac torpēs iūtilis ē ēt sibi nec uitā ipsā tueri poterit: quia nec faciet q̄c̄q; nec cogitabit: cū cogitatio ipsa nihil aliud sit q̄ mētis agitatio. Deniq; qui hāc immutabilitatē aī asserūt: priuare aīum uita uolūt: quia uita astuosa est: mors q̄eta. Quæ dā etiā recte p̄ uirtutibus habēt: sed earū modū nō tenēt. Virtus est cōstātia nō ut abi ferentibus iniuriā resistamus. His enī cedēdū: qd̄ cur fieri debeat: mox docebo. Sed ut iubētibus facere nos cōtta legē: cōtraq; iustitiā nullius minis aut supplicii terreamur quo minus dei iussione hoīs iussioni prætferamus. Itē uirtus est mortē cōtēnere: non ut appetamus: eāq; ultro nobis i feramus: sicut phōram plurimi & maximi sæpe fecerūt: qd̄ est sceleratum ac nefariū. Sed ut coacti deū relinq̄re ac fidē perdere: mortem suscipere maluimus: libertatemq; defendamus aduersus ipotentia stultā uecordemq; uio lentiā: ut oēs sæculi minas atq; terrores fortitudine aī puocemus: Sic ea que alii timēt: excelsa & inseparabili mente dolorem mortemq; calcamus. Hæc est uirtus: hæc est cōstātia: i hoc tuenda & cōseruanda solo: ut nullus mox terror: nulla uis a deo possit auertere Vera igitur Ciceronis illa sn̄a est. Nemo inquit iustus pōt esse: qui mortē: qui dolorē qui exiliū: qui egestatem timet. Item Senecæ in libris moralis philosophiæ dicentis: hic est ille hō hōestus: nō apice purpuræ: nō licitorum insignis ministerio: sed nulla re minor qui cū mortē i uicinia uidet: nō sic pturbat̄ tāq; rem nouā uiderit: qui siue toto corpore tormenta patiēda sūt: siue flāma ore recipiēda est: siue extēdēde p̄ patibulū māus nō q̄rit quid patiat̄: sed quā bene. Qui aut̄ deū colit: hæc patitur: nec timet. Ergo iust⁹ est. His rebus efficit̄: ut neq; uirtutes: neq; uirtutū exactissimos limites nosse aut tenere possit omnino quisquis est religione dei singularis a lineus.

Quomodo præcepta dei quibus insistendum est: a philosophicis dissideant institutis & quis sit patientiæ titulus. Cap. xviii.

Ed omittamus philosophos qui aut omnino nihil sciunt: id est ipsum prosumma scientia præ se ferunt aut qui non perspiciunt etiam quæ sciūt: aut qui quoniam se putant scire quæ nesciunt: ineptæ arroganterq; desipiunt. Nos ergo ut ad propositum reuertamur quibus solis a deo ueritas reualata: & cælitus missa sapiētia est: faciamus quæ iubet illuminator noster deus: sustineamus inuicē: & labores huius uitæ mutuis adiumentis perferamus. Nec tamen si quid boni fecerimus: gloriā capte-

LIBER SEXTVS

mus ex eo. Monet. n. deus opatorem iustitiæ nō oportere eē iactatē: ne nō tā mādati
 cælestibus obsequēdi: q̄ studio placēdi hūanitatē officio fūctus eē uideat. Habeatq;
 iā praciū gloriæ: qd' captauit: nec pramiū cælestis illius ac diuinæ mercedis accipiat
 Cætera quæ obseruare cultor dei debet: facilia sunt: illis uirtutibus cōprehensis: nō mē
 tiat' unq̄ decipiēdi aut nocēdi cā. Est. n. nefas cum q̄ ueritati studeat: i aliqua re eē falla-
 cē: atq; ab ipsa quā seq̄: ueritate discedere. In hac iustitiæ uirtutūq; nium uia: loc⁹ mē
 dacio locus est. Itaq; uiator ille uerus ac iustus nō dicet illud lucillianū. Homini amico
 ac familiari nō ē mēiri meū: sed etiā inimico atq; ignoto existimabit non eē mēiri suū
 Nec aliquādo cōmittet: ut lingua iterpres aī a sensu & cogitatione discordet. Pecuniā
 si qua crediderit: nō accipiat usurā ut & beneficiū icolumē sit qd' succurrit necessitati: &
 absteat se, prus alieno: In hoc. n. genere officii debet suo eē cōtēntus: quem oporteat
 alias ne pprio q̄dem parcerē: ut bonū faciat: plus at acipe q̄ dederit: i iustū ē. Qd' q̄ facit
 ifidiat' quodā mō: ut ex alterius necessitate pradet'. At iustus nūq̄ prætermittet quomi-
 nus aliqd' misericorditer faciat: nec inquinabit se huiusmodi quæstu: sed efficiet ut sine
 ullo suo damno ipsū qd' cōmodat: iter bona opa numeret. Minus nō accipiet apauere
 nisi qd' ipse præstiterit: eo bonū sit: quo fuerit gratuitū. Maledicenti benedicto respon-
 deat: nūq̄ ipse maledicat ne uerbū malū pcedat ex ore hoī: q̄ colit uerbū bonū. Quin
 ēr caueat diligēter: ne quādo inimicū sua culpa faciat: & si q̄ sextiterit tā pteruus q̄ bono
 & iusto faciat iuriā: clementer ac moderate ferat: & ultionē suā sibi nō assumat: sed dei
 iudicio reseruet inocentiā semp & ubiq; custodiat. Qd' præceptum nō ad hoc tātū ua-
 let: ut ipse iuriā nō iferat sed ut illatam sibi non uindictet. Sedet. n. maximus & æquil-
 simus iudex speculator ac testis oīum. Hunc homini præferat: hūc malit de sua eā pnū-
 ciare: cuius sententiā nemo effugere potest: nec defensione cuiusq̄ nec gratia. Ita fit ut
 homo iustus contemptui sit omnibus: & quia putabit' semetipsū defendere non pos-
 se: habebit' pro segni & inerti. Qui at fuerit ultus inimicū: hic fortis: hic strenuus iudi-
 catur: hunc colunt: hunc uerēt'. Bonus uero illi tametsi prodesse omnibus uel pluribus
 possit: illum tamē suscipiunt qui nocere q̄ q̄ pdesse possit: sed iustum prauitas homi-
 nū deprauare nō poterit: quo minus deo studeat obtemperare: malitq; cōtēni: dūmodo
 semper boni fungat' officio: mali nūq; Cicero iisdem illis officialibus. At uero si q̄ suo-
 luerit inqt' sui aī complicatam notionem euoluere: iam se ipse doceat: eū uirū bonū esse
 q̄ profit quibus possit: noceat nemini: nisi laceffitus iuriā. O q̄ simplicem ueramq; sen-
 tētiā duorum uerborum adiectiōe corrupit. Quid. n. opus fuerat adiungere nisi: laces-
 situs iniuria: ut uitiū bono uiro quali causam turpissimam apponeret: patiētiā quæ om-
 niū uirtutū maxima est: facere expertem? Nociturum esse dixit bonum uirum si fuerit
 laceffitus: iam ex hoc ipso boni uiri nomen amittat: si nocebit. Non minus. n. mali est
 referre iniuriam: quā iferre. Nā unde certamina iter homines: unde pugne cōtentiones
 q̄ nascuntur: nisi q̄ improbitati apposita ipatientia: magnas sæpe concitat tempesta-
 tes? Quod si patientiam: qua uirtutenihil ē uerius: nihil homine dignius iueniri potest
 improbitati opposueris: extinguetur p̄tinus tanq̄ igni aquā supfuderis. Sin autem puo-
 catrix illa improbitas ipatientiam sibi comparem nacta ē: tanq̄ perfusa oleo tantum exci-
 tabit incēdium: ut id nō flumen aliquod: sed effusio cruoris extiguat. Magna itaq; pa-
 tientia ratio est: quam sapiens ademit bono uiro. Vt. n. nihil malorū fiat: hæc sola effi-
 cit: quæ si detur omnibus: nullum scelus: nulla fraus i rebus humanis erit. Quid ergo
 bono uiro potest esse tam calamitosum: tanq; cōtrarium: q̄ iræ fræna permittere: quæ
 illum non modo boni: sed etiā hominis appellatione dispoliet: Siquidem nocere alte

DIVINARVM INSTITVTIONVM

ri (ut ipse ait uerissime) non est secundum hois naturā. Nā & pecudes si laceffas: aut calce aut cornu repugnāt. Et serpentes ac ferae nisi persequaris ut occidas negocium nō exhibent: Et (ut ad hoium exempla redeamus) impiti quoq; & insipientes: si quando accipiunt iniurias: caeco & irrationabili furore ducuntur: & his qui sibi nocent: uicem tribuere conant. In quo igitur sapiens ac bonus uir a malis & insipientibus differt nisi quod habet inuictam patientiam: qua stulti carēt: nisi quod regere se ac mitigare iram suam nouit quā illi quia uirtute indigent: frenare non possunt. Sed uidelicet haec illum res fefellit: quia cum de uirtute queritur in quacunq; conditione uinceret: putauit esse uirtutis. Nec uidere ullo mō potuit hoiem dolori & irae succumbentē: & his affectibus indulgētē quibus debet potius reluctari. Et ruentem quacunq; i parte puocarit probitas uirtutis officium non tenere. Qui, n. referre iniuriam utitur eū ipsum a quo laesus est: gestit imitari. Ita quod malum imitatur: bonus esse nullo pacto pōt. Duobus igitur uerbis duas uirtutes maximas bono & sapienti uiros: innocentiam patientiamq; detraxit. Sed quia ipse caninam illā faciēdiā: sicut Salustius ab Appio dictum refert: exercuit: uoluit quoq; hoiem canino mō uiuere: ut remordeat laceffitas. Quae retributio cōtumeliae quae pni ciosa sit: & quas edere soleat strages: unde oportunius peteret exemplum: quod ex ipsius doctoris tristitissimo casu: qui cū his philosophorū praeceptis obtemperare gestit ipse se perdidit. Qui si laceffitus iniuria patiētiā tenuisset si dissimulare: si ferre contumeliam boni uiri esse didicisset: nec illas nobiles orationes alieno titulo iscriptas: i patientia & leuitas: & infania pdidisset: nunquam capite suo rostra in quibus ante floruerat: contemneret: nec rē publicā funditus praescriptio illa delefferet. Sapiētis ergo ac boni uiri non est uelle certare: ac se periculo committere: quā & uincere non est in nostra potestate & est anceps omne certamen: sed est sapientis & optimi uiri nō aduersarium uelle tollere quod fieri sine scelere ac periculo non pōt sed certamen ipsū quod fieri & utiliter & iuste pōt. Summa igitur uirtus habenda patientia est: quā ut caperet homo iustus: uoluit illum deus (ut supra dictum ē) pitiuere contemni: nisi, n. contumeliis fuerit affectus: quam tū habeat fortitudinis in seipso cohibendo ignorabitur. Si autē laceffitus iniuria laedentē psequi coeperit: uictus est. Si uero motū illum ratione compresserit: hic plane i perat sibi: & hic regere se potest. Quae sustentatio sui recte patiētia nominatur: quae una uirtus oibus ē opposita uitiis & affectibus. Haec p turbatum aīum ac fluctuantem ad trā quilitatē suam reuocat: haec mitigat: haec hoiem sibi reddit. Ergo quoniam nature repugnare ipossibile ē & inutile: ut non commoueamur oīo: prius tamen commotio illa pili at ad nocendum quoad fieri potest maturius sopiatur. Praecipit deus non occidere solē super iram nostram ne furoris nostri testis abscedat. Deniq; .M. Tullius contra suum praecipit: de quo paulo ante dixi obliuionem iniuriarum in magnis laudibus posuit. Spo inquit Caesar: quod obliuisci mihi soles: nisi iniurias. Quod si hoc ille faciebat homo: non a caelesti tantū sed a publica quoq; ciuiliq; iustitia remotissimus: quanto magis id nos facere debemus: qui immortalitatis uelamine candidati sumus.

Quod p ipathetici stoicis obuiant in defensione affectionum. Et quae sint tres furiae quae poete sinxerunt: & quis earum usus sit & abusus. Ca. xix.

Stoici cum affectus ex homine tanquam morbos conatur euellere: ipathetici se opponunt eosque non modo retinēt sed et defēdūt: nihilque in hoie eē dicunt quod non magna ratione ac prouidentia sit innatum. Recte id quidem si singularum reum ueros terminos scirent. Itaque hanc ipsam iram comitem esse dicunt: uirtutis tanquam nemo possit aduersus hostes fortiter dimicare: nisi fuerit ira concitatus

Quo plane ostēdūt: nec quid sit uirtus scire: nec cur hominī tribuerit irā deus. Quae si nobis ideo data ē: ut ea utamur ad occidendos hoīes: qd imānīus hominē: quid similius feris hāuis existimādū ē: q̄ id afal qd ad cōmunionē & innocētiā deus fecit: Tres sūt igitur affectus: q̄ hoīes in oīa facinora precipites agant: ira: cupiditas: libido. Propterea poetae tres furias esse dixerūt: q̄ mentes hoīum exagitet: ira ultionē desiderat cupiditas opes: libido uoluptates. Sed his oībus deus certos limites statuit: quos si trāscenderit: maioresq; eē cōperint: necesse ē naturā suā deprauēt: & in morbos ac uitia uertantur. Quia autē sint isti limites: nō ē magni laboris ostēdere. Cupiditas ad ea cōparāda nobis data est: quae sunt ad uitā necessaria: libido ad sobolē ppaganda: ira affectus ad coercēda peccata eorū: q̄ sunt in nostra ptāte: id est ut arctiore disciplina minor aetas ad pbītātē iustitiāq; forme: quae nisi in metu cohibeat: licētia pariet audaciā: quae ad oē flagitiū & facinus euadet. Itaq; ut ira uti aduersū minores & iustum est & necessariū: sic & aduersum pares & pnciosam ē & ipiū. Impiū q̄ uiolat humanitas: perniciosū q̄ illis repugnantibus aut pdere necesse est aut perse. Hāc autē quā dixi esse rationē: cur hominī sit irae affectus datus: ex ipsius dei p̄ceptis itelligi pōt: qui iubet uti maledictis & laudentibus nō irascamur. Manus autē nostras supra minores semp habeamus: hoc est ut peccantes eos assiduis uerberibus corrigamus: ne amore inutili & indulgētia uirtus educantur ad malū: & ad uitia nutriant. Sed rerū iperiti & rationis ignari: eos affectus q̄ sūt hominī ad usus bonos dati exterminauerunt: & latius q̄ ratio postulat: euagant. Inde iniuste atq; ipie uiuūt: utunt ita cōtra pares. Hinc dissidia: hinc expulsiōes: hinc bella: contra iustitiā nata sunt. Vtunt cupiditate ad cogēdas opes. Hinc fraudes: hinc latrocinia: hinc oīa scelerū genera orta sunt. Vtunt libidine ad capiēdas tātū uoluptates. Hinc supra hinc adulteria: hinc corruptela oēs extiterūt. Quicunq; igit illos affectus itra fines suos redegerit: qd ignorantes deum facere nō pnt. Hic paties: hic fortis: hic iustus est.

De quinque sensuum uoluptatibus: & quare plus uoluptatis datum sit hoi a natura q̄ ceteris animantibus. Et primum de uoluptate uisus: & de spectaculis euitandis: & de ludorum & spectaculorum auctoribus. Cap. xx.

Est ut cōtra qnq; sensuū uoluptates dicā breuiter. Nā & ipsius libri mēsurā r iā modū flagitat: quae oēs qm̄ uitiosae ac mortiferae sunt: uirtute superari atq; optimi debēt: uel (qd paulo ante dicebā) de affectibus ad rōnē suā reuocari. Ceterae aīantes p̄ter unā uoluptates: quae ad generādū p̄tinet: nullā sentiūt. Vtunt ergo sensibus ad naturae suae necessitatē. Vidēt ut appetāt ea: q̄bus opus ē ad uitā rōdā audiūt iuicē seq; dignoscūt: ut possint cōgregari. Quae utilia sunt ad uictū: aut ex odore inueniunt: aut ex sapore p̄cipiunt: utilia respuunt aut recusāt. Edēdi aut bibēdi offm̄ uentris plenitudine meriunt. Homini uero sollertissimi artificis puidētia dedit uoluptatē ifinitā: & inuitium cadētē: q̄a p̄posuit ei uirtutē: quae cum uoluptate semp tanq̄ cū domestico honeste pugnaret. Cicero in Catone maiore. Stupra uero iquit: & adulteria: & oē flagitiū nullis excitari aliis illecebris nisi uoluptatis. Cūq; hōinī siue natura: siue q̄s deus nihil mēte p̄stabilius dedisset: huic diuino munerī ac dono nihil tā inimicū q̄ uoluptatē. Nec. n. libidine dominante tēperatiā locū eē: neq; in uoluptatis regno uirtutē posse cōsistere: sed contrario deus iccirco uirtutē dedit: ut expugnaret & uinceret uoluptatē: eaq; egredietē fines sibi datos: ifra p̄scriptum coerceret: ne hominē suauitatibus delinītū atq; captum: ditiōi suae subiceret: ac sēpiterna morte mulctaret. Voluptas oculorū uaria & multiplex ē: q̄ capit ex aspectu rerū: quae sunt i usu hoīum: uel natura: uel ope delectabiles. Hāc philosophi rectissime sustulerūt. Aīūt. n. multo eē p̄-

Cicero

DIVINARVM INSTITVTIONVM

clarius & hoīe dignius cælū potius q̄ cælata ituri. Et hoc pulcherrimum opus intermi-
cātibus aſtorū luminibus: tāq̄ floribus adornatū: q̄ picta: & ficta: & gemmis diſtincta
mirari. Sed cū diſerte contemptū terreſtriū nos exhortati ſunt & ad cæli ſpectaculū ex-
citauerūt: tamē ſpectacula hæc publica nō contemnunt. Itaq̄ his & deletant: & liben-
ter inter ſunt: quæ quoniam maxima ſunt irritamenta uitiorum: & ad corrupendos
animos potiffime ualent: tollenda ſunt nobis: q̄a non mō ad beatam uitam nihil confe-
rūt: ſed et nocēt plurimū. Nā q̄ hominē q̄uis ob merita danatū i cōſpectu ſuo iugulare
p uoluptate cōputat: cōſcientiā ſuā polluit: tā ſcilicet q̄ ſi homicidii qd̄ ſit occulte ſpe-
ctator & princeps fiat. Hos tamē ludos uocant: i quibus humanus ſanguis effunditur.
Adeo longe ab hoibus ſeceſſit humanitas: ut cū animas hoīum interficiāt: ludere ſe opi-
nent: innocētioreſ his oibus: quorū ſanguinem uoluptati habēt. Quæro nūc an poſſit
pii & iuſti hoīes eē: q̄ cōſtitutos ſub ictu mortis miſericordiā deprecantes: nō tātū pa-
tiunt occidi ſed effligitant: ſerūtq̄ ad mortē crudelia & inhumana ſuffragia: nec uulne-
ribus ſatiati: nec cruore cōtēti: quinetiā p̄cuſſos iacētq̄: repeti iubent: & cadauera icti-
bus diſſipari: neq̄ illos ſimulata morte deludat. Iraſcunt etiā pugnatibus: niſi celeriter
altere duobus occiſis eſt & tāq̄ humanū ſanguinē ſitiant: oderūt moras: alios illis con-
pares dari poſcūt recētioreſ: ut q̄ primū oculos ſuos ſatient. Hac conſuetudine imbuti
humanitatē pdiderūt. Itaq̄ nō parcunt et innocētibus: ſed exercēt in oēs qd̄ i malorū tru-
cidatiōes didicerūt. Huius igit̄ publici homicidii ſocios & participes eē nō cōuenit eos:
q̄ iuſtitia: uia tenere nitunt. Nō. n. cū occidere deus uetat: latrocinari nos tātū phibet
qd̄ ne p̄ leges qd̄e publicas licet: ſed ea quoq̄ ne ſiāt: monet: quæ apud homines pro li-
citis habēt. Itaq̄ ne militare iuſto licebit: cuius militia eſt in ipſa militia: neq̄ uero accu-
ſare quēq̄ crimine capitali. q̄a nihil diſtat: utrū ne fero an uerbo potius occidas: quoni-
am occiſio ipſa phibetur. Itaq̄ in hoc dei præcepto nullā p̄ſuſ exceptionē fieri oportet
qn̄ occidere hoīem ſit ſemp̄ nefas: quē deus ſanctū aīal eē uoluit. Ergo ne illud qd̄em
cōcedi aliq̄s exiſtinet: ut recēs natos liceat oblidere: quæ uel maxima ē impietas. Ad ui-
tā enī deus iſpirat animas: nō ad mortē. Verū hoīes ne quod ſit facinus: quo manus ſu-
as polluant: rudibus adhuc & ſimplicibus animis abnegant lucē nō a ſe datā. Expectet
uero aliq̄s: ut alieno ſanguini parcant: q̄ nō parcūt ſuos: ſed hi ſine ulla cōtrouerſia ſcele-
rati & iniuſti. Quid illis quos falſa pietas cogit exponere. Nō poſſunt innocētes exiſti-
mari: q̄ uiscera ſua canibus obiciūt: & quātū i ipſis ē crudelius necāt: q̄ ſi ſtrāgulāſſe.
Quis dubitet qn̄ ipius ſit: q̄ alienæ miſericordiæ locū nō tribuit: q̄ etiā ſi cōtingat ei qd̄
uoluit: ut alaſ: addixit certe ſanguinē ſuū uel ad ſeruitutē: uel ad lupanar. Quæ autem
poſſint: uel ſoleāt accidere i utroq̄ ſexu: uel p̄ errorē q̄s nō itelligit: q̄s nō ignorat. Qd̄
uel unius Aedipodis declarat exēplū: duplici ſcelere cōſuſſum. Tā igit̄ nefariū ē expōe-
re: q̄ necare. At. n. paricidæ facultatū anguſtias cōquerūtur: nec ſe pluribus liberis edu-
cādis ſufficere poſſe prætedūt: quali uero aut facultateſ i poteſtate ſint poſſidentiū: aut
nō quotidie deus ex diuitibus pauperes: & ex paupibus diuites faciat. Quare ſi q̄s libe-
ros ob paupertatē nō poterit educare: ſatius ē ut ab uxoris cōgreſſiōe cōtineat: q̄ ſcelera-
tis manib⁹ dei opa corrupat. Ergo ſi homicidii facere nullo mō licet: nec iter eē oīno: cō-
cedit: ne cōſcientiā p̄fundat ullus cruor. Si qd̄e populo ſāguis ille præſtat: i ſcanis quo-
q̄: neſcio an ſit corruptela uitioſior. Nā & comicæ fabulæ de ſtupris uirginū loquūtur.
aut morib⁹ meretricū: & quo magis ſūt eloquētes q̄ flagitia illa ſinxerūt: eo magis ſi ſa-
rū elegātia ſuadēt: & facilius ihærēt: audiētū memoria uerſus numeroſi & ornatī. Itē
tragicæ hiſtorix ſubiiciūt oculis paricidia & icæſta regū malorū: & cothurnata ſcelera

demōstrāt. Histrionū quoq; ipudicissimi motus qd aliud nisi libidines docēt & istigāt:
 quorū eneruata corpora: & in mulierū icessū habitūq; mollitu: ipudicitias scēminas ibo
 nestis gestibus mētiūt. Quid de mimis loquar corruptelarū prāferētib; disciplinā:
 qui docēt adulteria: deū fingūt: & simulatis erudiunt ad uera: Quid iuuenes aut uirgi
 nes: faciant: cū & fieri sine pudore: & spectari libēter ab oibus cernūt. Admonēt utiq;
 quid facere possint: & inflāmant libidines: q̄ aspectu maxie cōcitat: ac se q̄sq; p̄ sexu in
 illis imaginibus prāfigurāt: pbantq; illa dū ridēt: & adhārentibus uitiis corruptiores
 ad cubicula reuertunt: nec pueri mō: quos prāmaturis uitiis ibui nō oportet: sed ēt se
 nes quos peccare nō decet: i talē uitiorū semitā dilabuūt. Circensiu quoq; ludorū rō qd
 aliud habet: nisi leuitatē: uanitatē: ifaniā. Tanto nāq; ipetu cōcitant: ai in furorē: quāto
 illic ipetu curruūt: ut iā plus spectaculi exhibeāt: q̄ spectādi gratia ueniūt: cū exclama
 ri & offerri: & exilire cōperint. Vitāda ergo spectacula oīa. nō solū neqd uitiorū pecto
 rib; isideat: quā sedata & pacifica eē debēt: sed ne cui; nos uoluptatis cōsuetudo delini
 at & adeo atq; a bonis opibus auertat. Nā ludorū celebratiōes deorū festa sūt siqdē ob
 natales eorū ael tēporū nouorū dedicatiōis sūt cōstituti. Et primitus qdē ueneratiōes q̄
 uocant munerā. Saturno attributā sūt. Ludī at; sanici Libro: circēses: Neptūno. Pau
 lati uero & ceteris diis idē bonos tribui cōcepit: singuliq; ludi nominibus eorū cōsecrati
 sūt. Sic Sifinnius Capito i libris spectaculorū docet. Si q̄s igr̄ spectaculis itereft: ad q̄ re
 ligiōis grā uēit; discessit. a dei cultu: et ad dōs se uoluit: quorū natales & festa celebrauit
 De uoluptate aurium. Et quid sibi uelit diuinorum eloquiorū simplicitas: que omni
 bus carminibus & floribus: pompisq; uerborum perferenda est. Ca. xxi.
 Vriū uoluptas ex uocum & cautuū suauitate pcipitur: que scilicet tā uitiosa
 a est: q̄ obiectatio illa de qua diximus oculorū. Quis. n. non luxuriosū: ac nequā
 putet eū: q̄ scenicas artes domi hēat. At q̄ nihil refert utrū ne luxuriā solus do
 mi: an cū populo exerceas i theatro. Sed iā de spectaculis dictū ē: restat unū qd est no
 bis expugnādū: ne capiamur his q̄ ad sensū integrū penetrāt. Nā illa oīa quā uerbis ca
 rē: id est aeris & neruorū suauis soni: possunt facile cōtemnī: q̄ nō adhārent: nec scri
 bi possunt. Carmē aut cōpplītū & oratio cū suauitate decipiēs capit mentes: & quo uo
 luerit ipellit. Inde homines litterati cū ad regionē accesserit dei: ab aliquo iperito docto
 re fundati minus credunt. Assueti enī dulcibus & politis: siue orationibus: siue carmini
 bus: diuinarū litterarū simplicē cōemq; sermonē p̄ sordido aspernant. Id. n. quærunt
 quod sensum demulceat. Persuadet aut quicquid ē suauē: & aio penitus dū delectat: in
 fidit. Nū igr̄ deus & mentis: & uocis: & linguæ artifex diserte loqui nō pōt. Immo ue
 ro summa puidētia carere phuco uoluit ea: quā diuina sunt: ut oēs itelligerēt quā ip
 se oibus loquebat. Ergo qui ueritati studet: qui nō uult ipse se decipere: abiiciat inimi
 citias & noxias uoluptates: quā aiām sibi uinciāt: ut corpus cibi dulces: prāferāt uera
 falsis: aterna breuib;: utilia iucūdis. Nihil aspectu gratū sit: nisi qd pie: qd iuste fie
 ri uideas: nihil auditu suauē: nisi quod alit animā: meliorēq; te reddit. Maximeq; hic sen
 sus nō est ad uitū detorquēdus: q̄ nobis iō datus est: ut doctrinā dei pcipere possē.
 Itaq; si uoluptas est audire catus & carmia: dei laudes canēt & audire iucūdū sit. Hęc
 est uoluptas uera: quā comes & socia uirtutis ē. Hęc ē nō caduca & breuis: ut ille q̄s
 appetunt: qui corpori ut pecudes seruiūt: sed ppetua & sine ulla itermisliōe delectans:
 Cuius terminos si quis excefferit: nihilq; aliud ex uoluptate petierit nisi ipsā uoluptatē:
 hic mortē meditat: quia sicut uita ppetua in uirtute est: ita mors in uoluptate. Qui enī
 temporaliam al uerit: carebit aternis: qui terena protulerit: cælestia nō habebit.

DIVINAR VM INSTITVTIONVM

De uoluptate & olfactus & gustus: quam uir prudens euitare debet: ut laqueos & tendi-
culas mortis Cap. xxii.

Duoluptates autē saporis & odoris: q̄ duo sensus ad solū corpus p̄tinēt nihil ē
aliud quod a nobis disputetur. nisi forte q̄s exigūt: ut dicamus turpe eē sapiētī ac
bono si uentri & gulæ seruiat: si unguētis oblitus ac floribus coronatus iccedat
qd̄ q̄ facit: utiq; isipiēs: ineptus: & nihil ē: quem ne odor quidem uirtutis attigent. For-
tasse q̄spiā dixerit. Cur ergo illa facta sunt: nisi ut illis fruamur. At. n. iā sæpe dictum ē
uirtutē fuisse futurā nullā: nisi haberet q̄ opprim̄ ret. Itaq; fecit oīa deus ad istruēdum
certamē rerū duarū. Ergo illecebræ iste uoluptatū arma sūt illius: cuius opus unū ē ex
pugnare uirtutē: iustitiāq; ab oib; excludere. His blandimētis titillat aīa & suauitatib;.
Scit. n. quia mortis & fabricatrix uoluptas. Nā sicut deus hominē ad uitā non nisi per
uirtutem ac laborem uocat: ita ille ad mortē p̄delicias ac uoluptates: sicut ad uerbū bo-
num per fallacia mala: sic ad uerum malū per bona fallacia peruenitur. Cauenda sūt igi-
tur oblectamenta ista tanq̄ laquei & plagæ: ne suauitudinū mollicie capti: subditiōne
mortis cum ipso corpore redigamur: cui nos mancipauimus.

De uoluptate tactus: & quare sit i homine uehementior q̄ in ceteris animalibus: &
quātas per eum diabolus turpitudines ingerat & spicula gehennæ. Et de licito coitu & il-
licito. Et quare intra omnia animantia sola mulier post conceptum sit patiens uiri. Et
quis sit continentiaē uel in continentiaē fructus. Cap. xxiii.

Enīo nunc ad eā percipit ex actu uoluptatē: q̄ sensus est quidē totius corporis.
Sed ego nō de ornāmētis aut uestibus: sed de sola libidine dicēdum mihi puto
quæ maxie coercēda ē: q̄a maxie nocet. Cū excogitasset deus duorū sexum ra-
tionē: attribuit ipsis ut se iuicē appeterēt: & cōiunctione gauderēt. Itaq; ardentissimam
cupiditatē cunctorū animātū admiscuit corporibus: utin hos affectus auidissime rue-
rent: eaq; ratione p̄pagari & multiplicari genera possent. Quæ cupiditas & appetentiā
in hoīe uehementior & acrior inuenit: uel q̄a hominū multitudinē uoluit esse maiore uel
qm̄ uirtutē soli homini dedit: ut eēt laus & gloria coercēdis uoluptatibus: & sui absti-
nētia. Scit ergo aduersarius ille nōster q̄ta sit uis huius cupiditatis: quā q̄dē necessitatē
dicere maluerūt: eaq; a recto & bono ad malū & prauū trāsserūt. Illicita. n. desideria i-
mittit: ut aliena cōtaminēt: quibus habere p̄pria sine delicto licet. Obicit quippe ocu-
lis irritabiles formas: suggeritq; fomētis: & uitiis papulū subministrat: tū icimis uisceri-
bus stimulos omnes cōturbata & cōmouet. & naturalē illū scitat: atq; inflāmat ardorem
donec irracitū hominē implicatūq; decipiat. At nē q̄s eēt: q̄ p̄carnū metu abstineret alie-
no: lupanaria quoq; cōstituit: & pudorē ifceliciū mulierū publicauit: ut ludibrio habe-
retā eos q̄ faciūt: q̄ quas parit nec esse ē. His ob scenitatibus animas ad sanctitatē geni-
tas uelut in cæni gurgite demersit: pudorē extinxit: pudicitia fugauit. Idem ēt mare ad
miscuit maribus: & nefandos coitus cōtra naturā cōtraq; institutū dei machinatus ē: sic
ibuit hoīes: & armauit ad nefas oē. Quid. n. p̄t eē sanctū his: q̄ atarē ibecillā & p̄ra-
dīo idigentē: libidini suæ depopulādā scēdādāq; substrauerit. Nō p̄t hæc res p̄ magni-
tudie sceleris enarrari. Nihil āplius istos appellare possū: q̄ ipios & paricidas: quibus nō
sufficiat sexus ad deo datus: nisi & suū sexū p̄phane ac petulanter illudāt. Hæc tamen
apud nos leuīa & quasi honesta sūt. Quid dicā de his qui abominādo nō libidinē sed in-
saniā potius exercēt: Piget dicere. Sed quid his fore credamus: quos nō piget facere: &
tamē dicēdū ē: quia sit. De istis loquor: quorū teterrima libido & execrabilis furor: nec
capit quidē p̄cīt. Quibus hoc uerbis aut q̄ indignationē tātū nefas p̄lequat: uicit offici-

LIBER SEXTVS

am singulari sceleris magnitudo. Cū igitur libido hæc edat opa: & hæc facinora delignet: armandi aduersus eam uirtute maxima sumus. Quisquis affectus illos frangere non potest: cohibeat eos intra præscriptum legitimum thoris: ut & illud quod auide expetit: assequatur: & tamen peccatum non incidat. Nam quod sibi homines perditum uolunt: Nepe honesta opa uoluptas sequitur: si ipsam per se appetit: iusta & legitima frui licet. Quod si aliqua necessitas prohibet: tum uero maxima adhibenda uirtus erit: ut cupiditati continentia reluctet: Nec tamen alienis thoris que attingere non licet: uerum et publicis uulgatisque corporibus abstinendum deus præcepit. Docetque nos cum duo iter se corpora fuerit copulata: unum corpus efficere. Itaque quod se cæno in miserit: cæno sit oblitus necesse est & corpus quod cito ablui potest: mens autem contagione impudici corporis ignata non potest: nisi ex longo tempore & multis bonis opibus ab ea quae inhæret: coluuioue purgari. Oportet ergo sibi quæque præponere duorum sexuum coniunctionem generandi causa data esse uiuentibus. Eaque legem his affectibus positam: ut successionem parat. Sicut autem dedit nobis oculos deus: non ut spectemus uoluptatemque capiamus: sed ut uideamus propter eos actus: quæ pertinent ad uitæ necessitatem. Ita genitalis corporis parte: quod nomen ipsum docet: nulla alia causa nisi efficienda sobolis accepimus. Huic diuinæ legi summa deuotione parendum est sint omnes qui dei discipulos se profitebuntur ita morati & instituti: ut sperare sibi possint. Nam qui uoluptatibus indulget: quæ libidini obsequuntur: hanc aiam suam corpori mancipat: ad mortemque condennant. Qui se corpori addixerunt in quo hæret mors præterita. Vniuersusque igitur quantum potest formet se ad uerecundiam: pudoremque colat: castitatem mente & conscientia tueatur. Nec tamen legibus publicis pareat: sed sit supra omnes leges: quæ legem dei sequitur. Quibus bonis si assueuerit: iam pudebit eum in deteriora descendere. Mox placeat recta & honesta quam melioribus iucundiora sunt: quam praua & honesta peioribus. Non dum omnia castitatis officia executus sum quam non modo deus intra priuatos parietes: sed et præscriptio lectuli terminat: ut cum quis hæret uxorem: neque seruam neque liberam habere insuper uelit sed matrimonio fide seruet. Non enim sicut iuris publici ratio est: sola mulier adultera est quæ hæret alium. Martius autem est si plures hæret: a crimine adulterii solutus est. Sed diuina lex duos in matrimonium quod est in corpus unum pari iure coniungit: ut adulter habeat quæque copagere corporis in diuersa distaxerit. Nec ob aliam causam deus cum cæteras aiantes suscepto foetu maribus repugnare uoluisset: solam omnium mulierem patientem uiri fecit: scilicet ne feminis repugnantibus libido cogeret uiros aliam appeteret: eoque facto castitatis gloriam non teneret. Sed neque mulier uirtutem pudicitiam caperet: si peccare non posset. Nam quis murum aial pudicum esse dixerit: quod suscepto foetu mari repugnat? Quod deo facit: quia necesse est in dolore atque periculum ueniat: si admiserit: nulla igitur laus est non facere quod non possis facere. Ideo autem pudicitia in homine laudatur: quia non naturalis est sed uoluntaria. Seruanda igitur fides ab utroque alteri est: imo exemplo continentia doceat uxor ut se caste gerat. Iniquum est enim ut id exigas: quod ipse præstare non possis. Quæ iniquitas id effecit profecto: ut essent adulteria foeminis ægre ferentibus præstare se fide: non exhibentibus mutuam caritatem. Denique nulla est tam perditum pudoris adultera: quam non hanc causam uitis suis præterdat: iniuriam se peccando non facere sed referre: quod optime Quintilianus expressit. Homo inquit neque alieni matrimonii abstinens neque sui custos: quæ iter se natura conexa sunt. Nam neque maritus circa corruptelas aliorum conjuges occupatus potest uacare domesticæ sanctitati. Et uxor cum in tale incidit matrimonium: exemplo ipso concitata aut imitari se putat: aut uindicari. Cauendum igitur ne occulationem uitis nostram itepantia demus: sed assuescat iuicem mores duorum: & iugum pibus animis inferant. Nos ipsos in altero cogitemus. Nam fere in hoc iustitiæ summa constitit: ut non facias alteri quod quid ipse ab altero pati nolis. Hæc sunt quæ ad continentiam precipiunt a deo. Sed tamen quis diuina præcepta circumscribere se putet posse addat illa ut omnis calumnia & occasio frau-

DIVINARVM INSTITVTIONVM

dis remoueat: adulterū esse q̄ a marito dimissam duxerit: & eū q̄ præter crimen adu-
 rii uxore dimiserit: ut alterā ducat. Dissociata. n. corpus & distrahi deus noluit. Præte-
 rea nō tantū adulterū esse uitandū: sed et cogitationē: neq; aspiciat alienā: & animo cō-
 cupiscat. Adulterā. n. fieri mētem: si uel imaginē uoluptatis ipsa sibi depinxerit. Mens
 est. n. p̄fecto q̄ peccat quæ imoderata libidinis fructū cogitationē cōplectit̄. In hac cri-
 mē ē: i hac oē delictū. Nā & si corpus nulla sit labe maculatū: nō constat tñ pudicitia
 rō: si animus incaustus ē: nec illibata castitas uideri pōt: ubi cōsciētia cupiditas inquina-
 uit. Nec uero aliq; existimet difficile eē iponere fr̄nos uoluptati: eāq; uagā & errantē
 castitatis pudicitiaq; limitibus icludere: cū p̄positū sit hoībus oībus etiam uincere: ac
 plurimi beatā atq; icorruptā corpis integritate retinuerūt: multi sint qui hoc cælesti ge-
 nere uitæ sc̄licissimā p̄fruant̄. Q̄ d' quidē nō ita deus fieri præcepit tanq̄ astringat: q̄
 generari homines oportet: sed tanq̄ sinat. Scit. n. q̄ tam his affectib; iposuerit necessita-
 tē. Si quis hoc inquit facere potuerit: habebit eximiā incōparabilēq; mercedē. Quod
 cotinētia genus quasi fastigiū est oīumq; cōsumatio uirtutū. Ad quā si quis enit̄ atq;
 eluctari potuerit: hūc seruū dominus: hūc discipulū magister agnosceret. Hic terrā triū
 phabit: hic erit cōsimilis deo: qui uirtutē dei cæperit. Hæc quidē difficilia uidentur: sed
 de eo loquimur: cui calcatis omnibus terrenis iter cælum paratur. Nam quia uirtus in
 dei agnitione consistit: omnia grauiā sunt: dū ignores: ubi cognoueris facilia. Per ipsas
 difficultates nobis exeundum est: qui ad summum bonum tendimus

De pœnitētia & fructu eius: & conscientia stimulis: & districtio dei iudicio: ex qui-
 bus sacrificiis: & in qua ara possit placari. Ca. xxiiii.

Et tamen deficiat aliquis: aut de se desperet: si aut cupiditate uictus: aut libidie
 n̄ ipulsus: aut errore deceptos: aut uicoactus: ad iniustitiā uia lapsus ē. Pōt. n. re-
 duci ac liberari si eū pœniteat actorū: & ad meliora cōuersus satis deo faciat: qd̄
 fieri posse. Cicero nō putauit: cuius hæc in academico tertio uerba sūt. Q̄ d' si liceret his
 q̄ i itinere deerrassēt: sic uia deuiā secutos corrigere errorē i pœnitēdo: facilior eēt emē
 datio temeritatis. Licet plane. Nā si liberos nostros cū delictorū suorū cernimus pœni-
 tere: correptos eē arbitramur: & abdicatos abiectosq; rursus tñ suscipimus: fouemus:
 aplectimur: cur desperemus clemētiā dei patris pœnitendo posse placari. Ergo idē do-
 minus ac parens indulgētissimus remissurū se pœnitentibus pctā p̄mittit: & obliturū
 oēs iniquitates nostras: si iusticiā denuo cœperimus opari. Sicut. n. nihil p̄dest male ui-
 uenti ante acte uitæ p̄bitas: quia superueniēs nequitia iustitiæ opa deleuit: ita nihil of-
 ficiūt peccata uetera correcto: quia superueniēs iustitia labē uitæ priori aboleuit: Quē
 enī facti sui pœnitet: errorē suū pristinū intelligit. Ideoq; græci melius & significantius
 μετανοοσι u dicunt: quē nos latine possumus dicere resipiscētiā. Resipiscit. n. ac suā
 mentē quasi ab insania recipit: quē errati piger: castigatq; seipsum dementia: & cōfir-
 mat animū suum ad rectius uiuendū: tū idipsū maxie cauet: ne rursus in eosdē laque-
 os inducat. Deniq; muta quoq; aialia cum fraude decipiuntur: si aliquo se modo in su-
 gā excitauerint fiunt postmodū cautiōra: uirātq; spea oīa in q̄bus dolos insidiasq; sen-
 serunt. Sic hominē pœnitentia cautū ac diligētē facit ad euitāda peccata: i que semel
 fraude de iecerit. Nemo. n. pōt eē tā prudens: tā circūspectus: ut nō aliquādo labatur.
 Et iccirco deus ibecillitatē nostrā sciēs p̄ sua pietate aperuit nobis apertum salutis:
 ut huic necessitati cui fragilitas carnis subiecta est medicina pœnitentiæ subueniret.
 Ergo quicunq; aberrauerit referet pedem seq; q̄ primum recipiet ac reformet
 Sed reuocare gradum superāsq; euadere ad auras Hoc opus huic labor est.

LIBER SEPTIMVS

Degustatis. n. male iucūdis uoluptatibus: uix diuelli ab his possunt: facilius recta seq̄-
 renē: si earū suauitates nō attingissent: sed si eripiāt se malā seruituti: cōdonabit̄ his oīs
 error: si errorē suū uitā meliōre: correxerint. Nec lucrari se quisq̄ putet: si dilecti cōsciū
 nō hēbit: sic ille oīa in cuius conspectu uiuimus nec si uniuersos hoīes cælare possumus:
 deū possumus: cui nihil absconditū: nihil pōt esse secretū. Seneca exhortatiōes suas mi
 mirabili snia terminauit. Magnū inquit nescio qd̄ maius q̄ cogitari pōt numē est: cui ui
 uendo operā damus. Huic nos approbemus. Nā nihil pdest̄ iclusā esse cōsciētā: pate
 mus a deo. Quid uerū dici pōt ab eo: qui deū nosset: q̄ dictū ē ab homine uerā religiōis
 ignoro: nā & maiestātē dei expressit maiōrē esse dicendo: q̄ ut eā cogitatio mentis hūa
 nā cape posset: & ipsū ueritatit̄ attigit fontē: sentiēdo uitā hominū supuacūā nō eē (ut
 Epicuri uolūt) sed deo ab his operā uiuēdo dari: siq̄ dē iuste ac pie uixerint. Potuit eē ue
 ras dei cultor: si quis illi mōstrasset ut cōtempssisset: pfecto. Zenonem & magistrū suū
 locionem: si uere sapientiā ducem nactus esset. Huic nos inqt̄ approbemus. Cælestis
 pr̄sus oīo nisi accederet ignorātiā cōfessio: nihil pdest̄ iclusā hēre cōsciētā: patem
 duo. Nullus ergo mendatio: nullus dissimulatiōi locus ē: quia pietib⁹ oculi hoīum sub
 mouē: dei aut̄ diuinitas nec uiscerib⁹ submoueri pōt: quomin⁹ totū hoīem pspiciat
 & norit: Idem in eiusdem opis priō. Quid agis inquit: qd̄ machinaris: qd̄ abscondis: Cu
 stos tetuus sequit̄. Aliū tibi pegrinatio subduxit: aliū mors: aliū ualitudo. Hæret hic:
 quo catere nūq̄ potes. Quid locū abditū legis: & arbitriū remoues: Puta tibi cūtigisse
 ut oculos omniū effugias demēs. Quid tibi pdest̄ nō habere cōsciū: habenti cōsciētā
 non minus mirabiliter de cōsciētā & deo Tullius: Meminerit inqt̄ deū se habere testē:
 id est (ut ego arbitror) mentē suam q̄ nihil hoī dedit ipse diuinius. Item cum de bono &
 iusto uiro loq̄retur. Itaq; talis uir inqt̄ nō mō facere: sed ne cogitare quidem quicq̄ au
 debit: qd̄ nō audeat prædicare. Purgemus igit̄ cōsciētiam: q̄ oculis dei est puia: & (ut
 idem ait) sēpita uiuamus: ut rōnem nobis reddendā arbitremur: pur emusq; nos momē
 tis oībus non in aliquo (ut ille dixit) orbis terræ teatro ab hominib⁹: sed desuper spe
 ctari ab eo: qui & iudex & testis ipse futurus est: cui rōnem uitæ reposcenti actus suos in
 ficiari nō licebit. Ergo sanius est aut fugere cōsciētā: aut nos ipsos ultro apire animum
 & perniciem rescissis uulneribus effūdere: quibus nemo alius mederi pōt: nisi solus ille
 qui gressum claudis: uisū cæcis reddidit: maculata purgauit membra: mortuos excita
 uit. Ille ardorē cupiditatis extinguet: extirpabit libidines: inuidiā distrahet: irā mitigabit
 Ille reddet uerā & ppetuā sanitatem. Appetenda ē hæc oībus medicīna: quoniā maiori
 periculo uexat̄ anima q̄ corpus: & q̄ primū latentibus moribus adhibēda ē curatio. Ne
 q; n. si utatur aliquis oculorū acie clara: membris oībus integris corporis toti⁹ fortissi
 ma ualitudine: tamen cū dixerim sanū si efferať ira: supbia tumidus infleť: libidini serui
 at: cupiditatibus in ardescat. sed eū poti⁹ q̄ ad alienā sclicitatē nō attollat oculos: opes
 nō admiretur: alienā mulierē sancte uideat: nihil oīo appetat: nō cōcupiscat alienū: non
 intideat ulli nō fastidiat quenq̄: sit humilis: misericors: beneficus: mitis: humanus: pax
 in animo eius ppetua uersetur. Ille hō sanus: ille iustus: ille pfectus ē. Quisq; igitur his
 omnib⁹ præceptis cælestibus obtemperauit hic est ueri dei cultor: cuius sacrificia sunt
 mansuetudo animi: & uita innocens: & actus boni. Quæ omnia qui exhibet: totiēns
 sacrificat: quotiens bonum aliquid ac pium fecerit. Deus enim non desiderat uictimam:
 neque muti animalis: neq; mortis ac sanguinis: sed hominis & uitæ. Ad quod sacrifici
 um neq; uerbenis opus est: neq; febris: neq; cespitibus: quæ sunt utiq; uanissima: sed
 his quæ intimo corde proferuntur. Itaq; in aram dei quæ uere maxima est: & quæ incor

Seneca

DIVINARVM INSTITVTIONVM

de hoīs collocata conquinari nō pōt sanguine: iustitia iponit: paciētia: fides: Inocentia: castitas: abstinentia. Hic est uerissimus ritus: hęc illa lex dei (ut a Cicerōe ē dictū) preclara & diuina sempq; recta & honesta iubet. Verat praua & turpia cui parentē sanctissime accertissimæ legi iuste ac lagitē necesse est uiuere. Cuius legis pauca equidē capita posui: q; sū pollicitus ea me tantūmō eē dicturū: q; sūmū fastigiū uirtuti & iustitiæ ipōerēt. Si qs uolet cætera oīa cōphēder ex fōte ipō petat: uñ ad nos riu⁹ iste manauit. De dria doni & sacrifici diuini: & forma laudādi deū: & ofonis forma & fructu. C. xxv.

Vnc de sacrificio ipso dicamus pauca. Ebur iquit Plato nō castū donum deo.

Plato

Quid ergo? Picta scilicet p̄ciosa imo uerō nō castū donū deo quicquid surripit quicquid corrūpi pōt. Sed sicut hoc uidit nō oportere uiuētī offerre aliquid qd

Seneca

fit ex mortuo corpore: cur illud nō uidit nō debere icorpali corpale munus offerri. Quāto melius & uerius Seneca. Vultis ne uos iquit deū cogitare magnū & placidū: & maiestate lent uerēdū: amicū & semp in pxio nō imolationibus & sāguie multo colledū. Quæ enī extrucidatiōe imerentiū uoluptas est: Sed mēte pura: bono honestoq; pposito: nō tēpla illi cōgestis in altitudinē saxi struenda sūt: in suo cuiq; cōseruandus est pectore. Vestes igit: gēmas: & cætera quæ habent in precio: si quis putet deo cara: is plane qd sit deus nescit: cui putat uoluptati eē eas res: q; s ēt hō si cōtēpserit: iura laudabit. Quid ergo castū: quid deo dignū nisi qd ipse in illa diuina lege sua poposcit: Duo sūt quæ offerri debeāt: donū & sacrificiū: donū i ppetuū: sacrificiū ad tps. Verū apud istos qui nullo mō rōnem diuinitatis itelligūt donū est quicquid auro & argētoq; fabricat. Itē quicquid serico & purpura textit: sacrificiū est uictima: & quæcūq; in ara cremāt. Sed utroq; nō utit deus: quia & ipse icorruptus est: & illud totū corruptibile. Itaq; deo utrunq; icorpale offerendū est: quo utit. Donū ē itegritas ai: sacrificiū laus & hymn⁹. Si. n. de⁹ nō utit ergo his rebus coli debet: quæ nō uident: nulla igit alia religio est uera: nisi quæ uirtute ac iustitia cōstat. Quomō aut deus iustitia hoīs utat: itellectu facile est. Si. n. iustus fuerit hō: accepta imortalitate in æternum deo seruiet. Hoīs at nō nisi ad iustitiā nascitū philosophi ueteres tū etiā Cicero suspicatur: differēs. n. de legibus. Sed oīum iquit quæ in hoīum doctorū disputatiōe uersant: nihil est pfecto præstabilius: q; plane itelligi nos ad iustitiā esse natos. Id ergo solū deo exhibere atq; offerre debem⁹: ad qd capiēdū nos ipse generauit. Hoc at duplex sacrificiū genus q; sit uerissime Trismegistus Hermes idoneus testis est. Qui nobiscū id est cū philosophis quo sequimur: tū uerbis q; re cōgruit: de iustitia sic locutus ē: Hoc uerbū o fili adora & cole. Cultus aut dei unus est malū nō esse. Itē i alio sermōe pfecto cū exauisset Asclepiū q; rētē a suo filio: uerū placeret p̄ri eius offerri thus & alios odores: ad sacrificiū dei: exclamauit: Bene bene o mi nate: o Asclepi. Et. n. maxima spietas tale quid de illo uno ac singulari bono in aium i ducere: Hęc & his similia huic nō conueniūt. Omnīū. n. q; cūq; sūt plenus est & oīam minime indigens. Nos uero gratias agentes adoremus. Huius .n. sacrificiū sola benedictio. Et recte. Verbo. n. sacrificari oportet deo: siquidem deus uerbū ē (ut ipse cōfessus est) Saturnus igit colendi rit⁹ est ex ore iusti hoīs ad deū directa laudatiō: quæ tū ipsa ut deo sit accepta: & humilitate: & timore & deuotione maxia opus est: nequis forte integritatis & innocentiæ fiduciā gerens: tumoris & arrogantia: crimen icurrat: eo q; facto gratiā uirtutis amittat. Sed ut sit deo carus: omniq; macula careat: misericordiā dei sp̄ iploret: nihilq; aliud precetur: nisi peccatis suis ueniā: licet nulla sint. Siquid aliud desiderauit: nō est op⁹ dicto scienti quid uelimus: siquid ei boni euenerit: grās agat: siquid mali: satisfaciāt: & illud sibi ob peccata sua fateatur euenisse: nihilominus in ma-

Cicero

Trismegistus

oīum iquit quæ in hoīum doctorū disputatiōe uersant: nihil est pfecto præstabilius: q; plane itelligi nos ad iustitiā esse natos. Id ergo solū deo exhibere atq; offerre debem⁹: ad qd capiēdū nos ipse generauit. Hoc at duplex sacrificiū genus q; sit uerissime Trismegistus Hermes idoneus testis est. Qui nobiscū id est cū philosophis quo sequimur: tū uerbis q; re cōgruit: de iustitia sic locutus ē: Hoc uerbū o fili adora & cole. Cultus aut dei unus est malū nō esse. Itē i alio sermōe pfecto cū exauisset Asclepiū q; rētē a suo filio: uerū placeret p̄ri eius offerri thus & alios odores: ad sacrificiū dei: exclamauit: Bene bene o mi nate: o Asclepi. Et. n. maxima spietas tale quid de illo uno ac singulari bono in aium i ducere: Hęc & his similia huic nō conueniūt. Omnīū. n. q; cūq; sūt plenus est & oīam minime indigens. Nos uero gratias agentes adoremus. Huius .n. sacrificiū sola benedictio. Et recte. Verbo. n. sacrificari oportet deo: siquidem deus uerbū ē (ut ipse cōfessus est) Saturnus igit colendi rit⁹ est ex ore iusti hoīs ad deū directa laudatiō: quæ tū ipsa ut deo sit accepta: & humilitate: & timore & deuotione maxia opus est: nequis forte integritatis & innocentiæ fiduciā gerens: tumoris & arrogantia: crimen icurrat: eo q; facto gratiā uirtutis amittat. Sed ut sit deo carus: omniq; macula careat: misericordiā dei sp̄ iploret: nihilq; aliud precetur: nisi peccatis suis ueniā: licet nulla sint. Siquid aliud desiderauit: nō est op⁹ dicto scienti quid uelimus: siquid ei boni euenerit: grās agat: siquid mali: satisfaciāt: & illud sibi ob peccata sua fateatur euenisse: nihilominus in ma-

LIBER SEPTIMVS

lis gratias agat: & in bonis satisfaciat: uel idē sit semp & stabilis: & imutabilis: & icōcul
sus. Nec tantum hoc in templo putet sibi esse faciendū: sed & domi & in iplo etiam cū
bili suo. Secum deniq; habeat deum semper in corde suo cōsecratū: quoniam ipse ē dei
templum. Quod si deo patri ac domino hac assiduitate: hoc obsequio: hac deuotiōe ser
uierit: cōsumata & perfecta iustitia est: quā q̄ tenuerit: hic (ut aīe testati sumus) deo pa
ruit: hic religioni atq; suo officio satisfecit.

Lactantii Firmiani diuinōrum institutionum liber septimus: De uita beata.

Quid sit dictum in precedentibus libris: quid restat dicendum in ultimo: qui sint
crediduri ueritati: & qui non: & quare.

Cap. primum.

Ene habeat: iacta sunt fundamēta (ut ait eximius orator) Verū nos
nō tm fundamēta iecimus: quæ firma & idonea essent opari pficien
do: sed magnis robustisq; molibus ædificiū totū pene usq; ad sumā
pduximus. Restat id qd ē multo facilius: uel tegere uel ornare: sine
quo tamē priora opa inutilia sunt & ingrata. Nā qd pdest aut falsis
religionibus liberari: aut intelligere uerā: Quid aut uanitatē falsæ
sapientiæ puidere: aut q̄ sit uera cognoscere: quid inq; pdest cælestē

illā iustitiā defendere: qd cū magnis difficultatibus cultū de tenere: Quæ est summa uir
tus: nisi eū diuinū præmiū beatitudinis ppetue subsequat: dei q̄ nobis est in hoc libro
differendū: ne priora oīa irrita & infructuosa uideant: si hoc cuius cā illa suscepta sūt: i
scertū reliq̄mus: ne qs forte arbitret̄ tātos labores icassū suscipi: dū eorū cælesti merce
de diffidit: quā deus statuit ei q̄ hæc suauia terre bona p sola nudaq; uirtute cōtempse
rit. Satis & huic parti faciamus: tū testimoniis diuinarū lit̄erarū: tum ēc̄ pbabilibus ar
gumentis: ut æque clarū sit: & futura præsentibus: & diuina terrenis: & ppetua breuib;
ē anteponēda: qm̄ p̄alia sunt præmia uitiorū: sempiterna uirtutū: Exponā igitur rōnē
mū li: ut facile possit intelligi qm̄ & q̄ re sit effectus a deo: qd Plato qui de mundi fabri
caciōe disseruit: nec scire potuit: nec explicare: quippe q̄ cælestē misteriū: qd nō nisi p
phetis ac deo docente discit: ignorabat. Ideoq; in ppetuū dixit esse fabricatum: qd lon
ge secutus est qm̄ quicqd est solido ac graui corpore: ut initium cœpit aliquādo: ita finem
capit necesse est. Nā Aristoteles cum nō uideret quē admodū posset tanta rerū magnitudo
iterire: & hāc prescriptionē uellet effugere: semp ait fuisse mundū: ac semp futu
rum: p̄lus nihil uidit: quia qcqd est: aliquando habuerit principiū necesse est: nec oīo
qcq; pōt esse nisi cœperit: Nā cum terrā: & aquā: & ignē dispire cōsumiq; extinguiq; u
deamus: quæ sint utiq; mundi partes intelligit̄ totum esse mortale: cuius membra sunt
mortalia. Ita sit: ut natum sit qcquid pōt iterire: sed & omne qd sub uisu oculorum ue
nit: & corporale (ut ait Plato) & solubile sit necesse est. Vnus igitur Epicurus auctore. **Epicurus**
Democritus ueridicus in hac re fuit qui ait & ortū aliquādo: & aliquādo esse p̄iturum. **AR.**
Nec tamen rōnem ullam reddere potuit: scilicet aut quibus de causis hoc rātum opus
aut quo tpe resoluat. Quod quoniā nobis deus reuelauit: nec cōiecturis id assequimur:
sed traditione cælesti docebimus sedulo: ut tandem studiosis ueritas appareat: nec ui
disse nec cōprehendisse philosophos ueritatē. Sed ita leuiter odoratos: ut tamen unde
eos ille odor sapiētiae tam suauis: tā iucundus afflaret: nullo mō senserit. Interim neces
sariū puto admonere lecturos: q̄ hæc nostra quæ tradimus: prauē uitiosq; mētes aut
omnino non intelligerent: Hebetatur. n. acies eorū terrenis cupiditatibus: quæ sensus
omnes grauauit: imbecil̄ esq; reddunt: aut etiam si intelligent: dissimulabūt tamen: &
esse hæc uera nolent q̄ trahunt a mutis: & scientes malis suis fauent: quorū suauitate